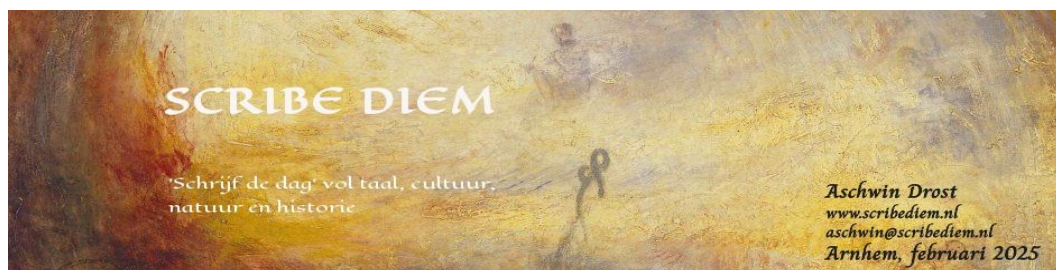

Sporen van het koloniale en slavernijverleden in de collectie van Museum Arnhem

Onderzoek in opdracht van de Gemeente Arnhem binnen de legaten Ver Huell, Brantsen en enkele andere collectieonderdelen

‘Het koloniale verleden van Nederland en de erfenis hiervan is al jaren onderwerp van het maatschappelijke debat. Ook het erfgoed zoals het door musea, archieven en andere collectiebeherende organisaties wordt bewaard en gepresenteerd staat ter discussie. Wiens verhaal vertellen we, welke objecten getuigen hiervan? Waar komen de objecten vandaan? In hoeverre zijn slavernij en het koloniale verleden zichtbaar in onze erfgoedcollecties? Op welke manier droegen de objecten bij aan het creëren van een koloniale cultuur?’

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ‘Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie. Een handreiking’.

‘De erfenis van het koloniale slavernijverleden is binnen het Arnhemse erfgoed ruim vertegenwoordigd en letterlijk in de stad terug te vinden.’

Onderzoeksrapport Sporen van slavernijverleden in Arnhem

Colofon:

Dit rapport is gemaakt in opdracht van de gemeente Arnhem, afdeling Erfgoed, maar daarnaast nadrukkelijk ook bedoeld en bestemd voor de afdeling Inclusie. Andere opdrachtgevers en belanghebbenden zijn Museum Arnhem en Erfgoed Gelderland.

De tekst en foto's op pagina 58, afb. 66 en 67, behoren tot de tentoonstelling *‘Onze koloniale werkelijkheden’* en zijn hier in het rapport opgenomen met toestemming van © Sahar Noor (tekst) en © Milan Schellingerhout (foto's). Deze mogen niet voor andere doeleinden worden gebruikt, verspreid of afgedrukt.

© 2025 Aschwin Drost – Scribe Diem

Afbeelding omslag: ‘Kruidnagelschip’, Collectie Ver Huell, Museum Arnhem, GM 2010.002. Studio Marc Pluim Fotografie. Zie hoofdstuk 12, p. 57.

Voorwoord, opdracht en doelstelling

Het voorliggende verslag van het onderzoek 'Sporen van het koloniale en slavernijverleden in de collectie van Museum Arnhem' vloeit deels voort uit, of ligt in het verlengde van, het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* dat Erfgoed Gelderland in opdracht van de gemeente Arnhem heeft uitgevoerd.¹ De bronnen van dit en eerder onderzoek naar *Sporen van het slavernijverleden in Gelderland*² zijn te vinden in archieven, museum- en privécollecties, landgoederen en erfgoedinstellingen in Nederland en in de voormalige koloniën. Zij tonen zowel direct als indirect de verbondenheid van collectieonderdelen en objecten binnen Arnhemse en Gelderse collectiebewaarplaatsen met de koloniale wereld en slavernij. Veel van de in de onderzoeken gebruikte illustraties zijn afkomstig uit deze collecties. Niet alleen bestuurlijke en rechterlijke bronnen die het handelen van mensen, Arnhemmers, laten zien, maar juist ook tekeningen, schilderijen, kaarten, geschriften en objecten, van kunst- tot gebruiksvoorwerpen, uit de collecties van onder meer het Gelders Archief, Museum Arnhem, Museum Bronbeek en Bibliotheek en Erfgoedcentrum Rozet.

Daarnaast waren de twee grote legaten Ver Huell en Brantsen uit de collectie van Museum Arnhem onderdeel van een LAMO-traject dat in opdracht van het museum in 2024 is uitgevoerd. Daarbij rees de vraag welke sporen van het koloniale en slavernijverleden in de collectie van Museum Arnhem te vinden zijn, specifiek ook binnen deze twee legaten en waarbij categorieën of objecten mogelijk in aanmerking zouden komen voor ontzaming en afstoting. Het onderzoek verdiept op de twee legaten Ver Huell en Brantsen en wordt aangevuld met 'kijkoperaties' via het Axiell/Adlib collectieregistratiesysteem, middels verschillende 'koloniale' zoektermen in andere segmenten van Museum Arnhem, waaronder het legaat Baron van Verschuer, maar ook recent verworven objecten en collecties. Hierbij kijk ik nadrukkelijk naar de cultuurhistorische waarde en relevantie voor de stad Arnhem en Arnhemse familiegeschiedenissen, plus de binding tussen objecten en het koloniale en slavernijverleden van collectie, families en stad.

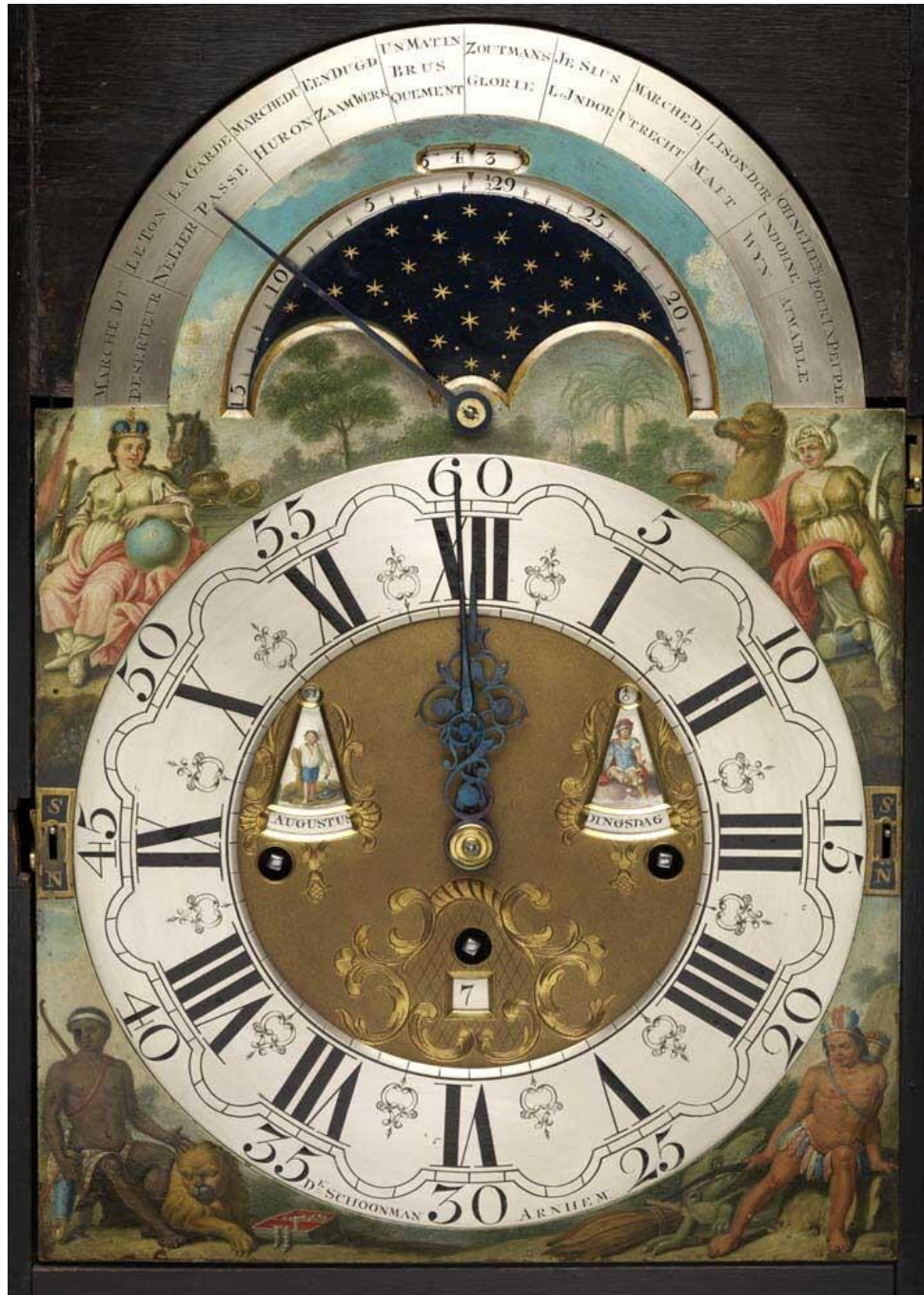
Met dit in aard en omvang verkennend onderzoek wil ik de brede en diepe verbondenheid met de koloniale wereld en slavernij laten zien. De objecten en collectieonderdelen kunnen de connecties van de stad en Arnhemmers, via onder andere de families Ver Huell en Brantsen, met dit verleden tonen en helpen deze verhalen te vertellen en te illustreren. Het verkennende karakter ligt daarin dat niet de volledige museumcollectie bestudeerd is en ook binnen de onderzochte deelcollectie 'gaten' zitten, doordat onderdelen verspreid bewaard worden bij andere Arnhemse bewaarplaatsen. Daarnaast blijven de verzamelingen en bezittingen van deze andere instellingen grotendeels buiten beschouwing, terwijl zij samen onderdeel zijn van het Arnhemse (koloniale) verleden, het historische en culturele erfgoed van de stad en regio.

Op deze plek wil ik Martijn Defilet en Gemeente Arnhem, Saskia Baks, Roos Otten en Museum Arnhem, Else Gootjes en Erfgoed Gelderland bedanken voor deze onderzoeksopdracht.

¹ In opdracht van Gemeente Arnhem hebben de onderzoekers Aschwin Drost, Barbara Esseboom, Else Gootjes, Camilla de Koning, Ineke Mok, Dineke Stam en Jan de Vries tussen 2022-2024 onderzoek gedaan naar sporen van het koloniale slavernijverleden in Arnhem. Het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (Arnhem 2024) is op 18 maart 2024 gepresenteerd aan burgemeester Ahmed Marcouch, de gemeenteraad en stad Arnhem en is online beschikbaar via: <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2024/03/Sporen-van-Slavernijverleden-Arnhem-PDF-versie-1.pdf>.

² Op initiatief van Erfgoed Gelderland vond tussen 2018-2022 het onderzoek Sporen van slavernijverleden in Gelderland plaats. De verzamelde sporen zijn in een online pdf-publicatie beschikbaar via volgende link: <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2023/09/Sporen-Slavernijverledenherzien-september-2023.pdf>.

Speciale dank aan Joanna Minderop en Anne de Groot van Museum Arnhem voor alle hulp tijdens mijn onderzoek op kantoor en in het depot van Museum Arnhem en bij alle vragen en gevraagde materialen. Ik ben Sahar Noor en Milan Schellingerhout zeer erkentelijk voor hun toestemming om enkele foto's en tekst uit de tentoonstelling 'Onze koloniale werkelijkheden' in dit rapport te mogen gebruiken. Ook gaat mijn dank uit naar Ferry Reurink en zijn documentatie over Alexander Ver Huell. Else Gootjes, Henriette Kosse en Jellie Drost bedankt voor het meelesen.

Afb. 1: Tafelklok uit ca. 1770-1780 met stereotype weergave van personen die, met de klok mee, de continenten Europa, Azië, Amerika en Afrika symboliseren. Museum Arnhem, Br. 001. Fotografie Tom Haartsen. Zie p. 37.

Inhoudsopgave

Voorwoord, opdracht en doelstelling

Inleiding	7
------------------------	----------

(Deel 1) Onderzoek museumcollecties

1. Koloniaal en slavernijverleden binnen museumcollecties	11
Museum Arnhem	12
2. Legaten Ver Huell, Brantsen en Van Verschuer	15
Collecties Ver Huell	15
Collecties Brantsen	19
Legaat Van Verschuer	20

(Deel 2) Objecten verbonden met het Koloniale verleden

3. Koloniale waar en daaraan gerelateerde objecten	23
Yixing theepotten	23
Porselein uit China en Japan	25
Andere materialen	29
4. Meubilair	31
5. Kelkglazen	33
6. Tekeningen en schilderijen	35
7. Enkele losse objecten	37
8. ‘Herdenkingskunst’	39
9. Moderne kunst, andere perspectieven en interpretaties	41
Tentoonstellingen	42
10. Ontzamelen en afstoten van objecten	45
11. Het gebouw	47
12. Maurits Ver Huell	49
Brazilië	51
Indonesische Archipel – de Molukse eilanden	53
Conclusie en aanbevelingen	59

Literatuurlijst

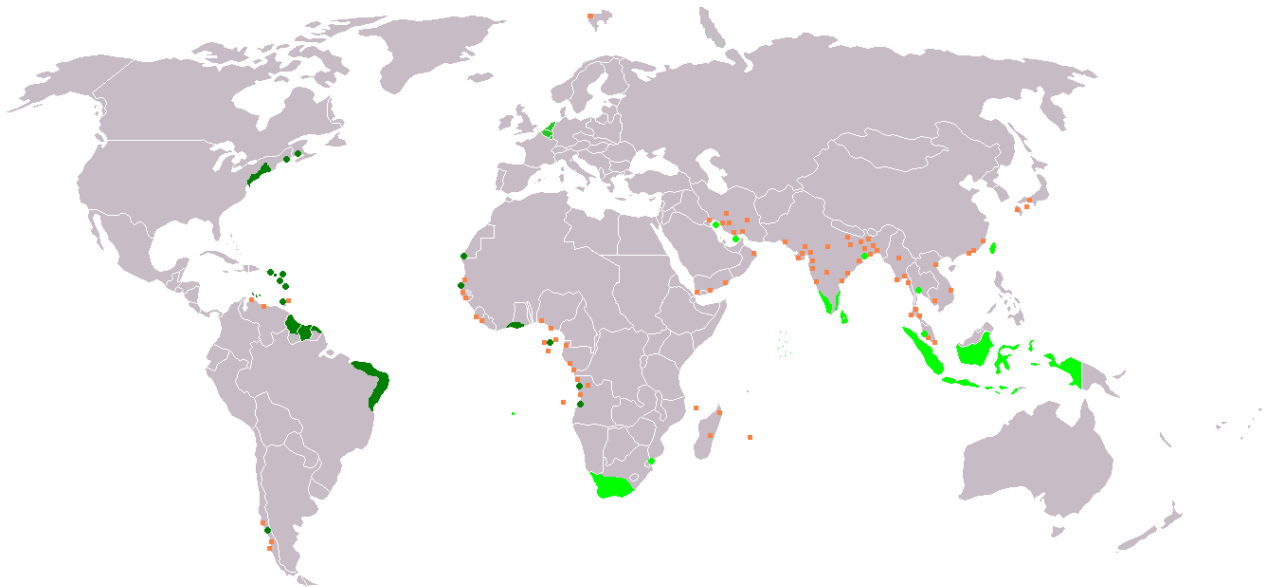
Afb. 2: Ovale platte tabaksdoos uit Japan versierd met een landschap en figuren, ca. 1650-1800. Legaat Alexander Ver Huell, Museum Arnhem, GM 00971. Zie p. 29.

Afb. 3: Chinese theepot met decoratie in reliëf van een landschap en brug met mensen, huizen en bomen. Yixing ca. 1700. Collectie Brantsen, Museum Arnhem, T 00099. Zie p. 23.

Inleiding

Het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* laat zien dat overal waar Nederlanders overzee actief waren, ook Gelderlanders en Arnhemmers betrokken waren. Als investeerder en belegger, als militair, functionaris of bestuurder, bijvoorbeeld binnen de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de VOC, en de West-Indische Compagnie, de WIC. Maar ook als werklieden of landbouwers. Als Kolonisten.

Afb. 4: Nederland en het koloniale rijk. Wikimedia Commons, door Red4tribe, CC BY-SA 3.0

De afbeelding hierboven toont de locaties over de wereld waar Nederlanders en Arnhemmers actief waren tussen 1600-1900. In lichtgroen zijn de door Nederlanders bezette koloniale gebieden in zuidelijk Afrika en het Indische Oceaan gebied weergegeven die onder monopolie van de VOC vielen. Donkergroen zijn de trans-Atlantische bezittingen van de WIC. De oranje punten geven locaties aan van handelsposten en Nederlandse forten. In al deze gebieden zijn sporen te vinden van Gelderlanders en Arnhemmers.³

De koloniale infrastructuur was gebaseerd op slavernij, de batterij waarop het hele systeem draaide en de kurk waarop het letterlijk dreef. Dezelfde schepen die de koloniale waar naar Europa vervoerden, hadden binnen de koloniale routes ook slaafgemaakte mensen als cargo aan boord. Daarmee kunnen objecten en collectieonderdelen binnen de verschillende collectiebewaarplaatsen – Museum Arnhem en Museum Bronbeek, Erfgoedcentrum Rozet, het Gelders Archief, landgoederen en landhuizen – waar vele sporen van dit koloniaal en slavernijverleden te vinden zijn, de connecties met de koloniale wereld illustreren en helpen verhalen te vertellen en te laten zien.

Het betreft objecten en materialen uit de koloniale tijd en afkomstig van andere culturen, of die (mede) zijn vervaardigd en verkregen door slavenarbeid of via het koloniale

³ Aschwin Drost, Barbara Esseboom, Else Gootjes, Camilla de Koning, Ineke Mok, Dineke Stam en Jan de Vries, *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (Arnhem 2024). Online beschikbaar via: <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2024/03/Sporen-van-Slavernijverleden-Arnhem-PDF-versie-1.pdf>.

slavernijsysteem. Serviezen uit China en Japan, gebruiksvoorwerpen die gerelateerd zijn aan slavernijproducten zoals koffie- thee-, suiker- en kruidenpotten, maar ook meubels en objecten gemaakt van tropische houtsoorten en van andere materialen uit de koloniën, zoals kokosnoot en kruidnagel. Er zijn vele afbeeldingen, tekeningen en schilderijen, die direct verwijzen naar slavernij of mensen in slavernij, of die de koloniale wereld en haar structuren laten zien: steden, handelsposten of forten. Daarnaast is er een verscheidenheid aan geschriften met beschrijvingen uit en over de koloniën. Egodocumenten als brieven, dagboeken en journaals met ervaringen van reizigers en koloniale functionarissen. En officiële stukken, zoals documenten en reglementen van de VOC en WIC en latere Nederlandse koloniale instanties. Verschillende van deze bronnen en objecten uit de Arnhemse bewaarplaatsen vormen de basis van sporen die in het rapport zijn bijeengebracht, of illustreren de verhalen over ons koloniale en slavernijverleden. De sporen van en over Quirijn Maurits Rudolph Ver Huell zijn wat dat betreft letterlijk, in woord en beeld, illustratief.⁴ Het zal ook naar voren komen in dit verslag.

Het koloniale slavernijverleden en de doorwerkingen ervan tot de dag van vandaag in maatschappijen wereldwijd, in de levens van mensen en internationale verhoudingen, worden breed onderkend en gedragen en staan prominent op verschillende onderzoeksagenda's. Nationaal is in opdracht van de Tweede Kamer onderzoek uitgevoerd en vanuit de resultaten van *Staat & Slavernij* is door de onderzoekers een *Kennisagenda 2025-2035* aangereikt.⁵ Verschillende provincies en steden, instanties en organisaties, hebben onderzoek gedaan naar hun rol en plek in het koloniale slavernijverleden, of doen momenteel onderzoek.⁶

Vanuit de erfgoedsector en musea is en wordt actief verantwoordelijkheid genomen. Collecties of segmenten worden onderzocht en bekeken vanuit hun koloniale erfenis en koloniale verleden. Herkomst, verbinding met en tot dit verleden, sociale relevantie en de (re)presentaties worden (her)bepaald. Ook Museum Arnhem bekijkt en bevraagt haar collectie voortdurend en werkt naar meer inclusie en meervoudige perspectieven bij het verwerven en presenteren van objecten en tentoonstellingen. Het voorliggende onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de museumcollectie in opdracht van de Gemeente Arnhem is daarmee een logisch gevolg en laat de verbondenheid zien tussen de collectie en het koloniale verleden.

Bij dit onderzoek wordt speciaal gekeken naar de legaten Ver Huell en Brantsen. Deze nalatenschappen zijn door de families direct geschonken aan de stad (Ver Huell) of aan het Gemeentemuseum, de voorganger van het huidige Museum Arnhem (Brantsen). De keuze voor

⁴ Zie *Sporen van slavernijverleden in Arnhem*, 239-255.

⁵ Rosemary Allen, Esther Captain, Matthias van Rossum en Urwin Vyent (red.), *Staat & Slavernij. Het koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023). Het onderzoek is online beschikbaar via: <https://open.overheid.nl/documenten/470dc859-6cb7-4df5-b448-13985dec31bb/file>. De Kennisagenda 2025-2035 wil richting geven aan toekomstig meerjarig onderzoek naar het slavernijverleden en zijn doorwerkingen en de aandachtspunten hierbinnen: <https://www.staatenslavernij.nl/assets/files/pu-kitlv-kennisagenda-slavernijverleden-nl-def2.pdf>.

⁶ Zie voor steden en provincies onder meer: Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020); Ineke Mok en Dineke Stam, *Haarlemmers en de slavernij* (Haarlem 2023); Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020); Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben (red.), *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021); Martin van der Linde, Esther van Velden en Marco Krijnsen, *Overijssel en slavernij* (Zwolle 2023); Karwan Fatah-Black, Lauren Lauret en Joris van den Tol, *Geketend voor Hollands Glorie. Slavernij in de geschiedenis van de provincie Zuid-Holland* (Leiden 2023). Een van de organisaties en instanties die onderzoek hebben laten doen naar hun rol in het slavernijverleden is de Nederlandsche Bank: Karwan Fatah Black, Lauren Lauret en Joris van den Tol, *Dienstbaar aan de keten? De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863* (Leiden 2022).

deze specifieke onderdelen binnen de collecties van Museum Arnhem is geen willekeurige. Uit het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* zijn duidelijk de directe en indirecte banden naar voren gekomen van beide families met dit verleden. Via verschillende zoektermen en trefwoorden zijn nog andere aspecten en categorieën doorgenomen in het Adlib collectieregistratiesysteem.⁷ Niet alleen de sporen van het koloniale en slavernijverleden in de museumcollecties worden bekeken en bevraagd, maar ook de toekomst van dit verleden, de doorwerking, verwerking, verbeelding en (mogelijke) (re)presentaties van deze collectieonderdelen.

Van alle getoonde en besproken objecten en kunstwerken is in de Adlib database meer gedetailleerde en achtergrondinformatie beschikbaar. Algemene beschrijvingen, die geregeld eveneens context en duiding bieden, zijn toegankelijk via de website van Museum Arnhem.⁸

⁷ Een goed startpunt vormt de lijst van zoektermen in Hanna Pennock en Simone Vermaat, *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie. Een handreiking* (Amersfoort 2021), 30-34.

⁸ Via <https://www.museumarnhem.nl/nl/collectie> en 'zoek in de collectie' kan op trefwoord of objectnummer gezocht worden.

Afb. 5: Kelkglas 'Het Welvaaren van de Plantagie Kleinslust'. De afbeelding toont rijen koffiebomen en slaafgemaakte mensen met manden die koffiebonen plukken. Prominent zijn verschillende de koffieloodsen en de woning van de planter te zien. Museum Arnhem, GM 2007-004. Zie p. 33.

Afb. 6: Bord met tekst op de rand: 'De cost gaet voor de baet uit 1598'. De centrale voorstelling toont een VOC-schip, de twee wapens van Batavia en de Republiek, met daarboven het monogram van de VOC en de tekst: '1619 mei 1919'. Legaat H.J.C.G. Eilbracht, Museum Arnhem, GM 02191. Studio Marc Pluim Fotografie. Zie p. 39.

1. Koloniaal en slavernijverleden binnen museumcollecties

‘Het slavernijverleden van Nederland is overal, als je maar goed kijkt.’ Dit geldt zeker ook voor Arnhem en Arnhemse musea, of breder, de Arnhemse collectiebewaarplassen, waar vele objecten worden bewaard die te maken hebben met het Nederlandse verleden van slavernij en kolonialisme. De quote was het motto van de studie naar sporen van het koloniale en slavernijverleden binnen de collecties van een aantal musea, bibliotheken en archieven, die in 2003 is uitgevoerd in opdracht van de Museumvereniging.⁹ De erfgoedsector en musea kijken sindsdien meer bewust en intensiever naar hun bezit, collecties en de presentatie ervan. Verschillende musea en erfgoedinstellingen hebben hun collecties onderzocht, ervaringen gedeeld en hulpmiddelen voor onderzoek beschikbaar gesteld. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) publiceerde na een pilotonderzoek in de eigen collectie de handreiking *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie*.¹⁰

Het Nationaal Museum van Wereldculturen, of Wereldmuseum, werkt sinds 2018 aan een reeks ‘*Work in Progress*’, waarvan inmiddels drie delen zijn verschenen met grote relevantie voor musea en andere erfgoedinstellingen met betrekking tot onderzoek, (her)waarderen en presenteren van collecties die verbonden zijn met het koloniale en slavernijverleden.¹¹ In de delen staan respectievelijk de omgang met woordgebruik, het (her)waarderen van koloniale collecties en een meerstemmige, inclusieve en gedekoloniseerde manier van presenteren centraal.

Hoe meer bekend is over een object, materiaal, herkomst en eigendom, hoe beter het object in context geplaatst kan worden en gebruikt om een verhaal te vertellen of te laten zien. Kunstnijverheid zoals meubelen, porselein, aardewerk en andere objecten vormen eigenlijk de materiële neerslag van de complexe uitwisseling van personen, materialen, producten en kennis tussen Europa, Zuid- en Noord Amerika, Afrika en speciaal Azië. ‘Gewoon handel’ bestond niet. Deze vond plaats binnen de infrastructuur en netwerken van het koloniale slavernijsysteem. Koloniale handel is daarmee niet los te zien van slavernij. De ‘handelscompagnieën’ VOC en WIC waren niet alleen handelsbedrijven maar expliciet ook oorlogsbedrijven met vergaande publieke,

⁹ De resultaten van dit onderzoek werden in 2007 gepubliceerd in: Alex van Stipriaan, Waldo Heilbron, Aspha Bijnaar en Valika Smeulders, *Op zoek naar de stilte. Sporen van het slavernijverleden in Nederland* (Leiden 2007).

¹⁰ Zie de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: <https://www.collectienederland.nl/vc/sporen-van-slavernij-en-koloniaal-verleden/>. De ‘Handreiking’ is direct online beschikbaar via: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2021/01/01/handreiking-onderzoek-naar-sporen-van-slavernij-en-het-koloniale-verleden-in-de-collectieregistratie>. Voor het pilot onderzoek zie ook: Ineke Mok en Dineke Stam, *Verborgen in het volle zicht. Plan van aanpak voor de pilot Slavernij in de collectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed* (Amsterdam 2018). Ander onderzoek naar koloniale verwervingen in collecties was het samenwerkingsproject *Pilotproject Provenance Research on Objects of the Colonial Era (PPOCE)*, nu onderdeel van *Pressing Matter*: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/herkomstonderzoek-koloniale-collecties>.

¹¹ Wayne Modest en Robin Lelijveld (red), *Words Matter – Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector* (Work in Progress 1, Amsterdam 2018): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/wordsmatter_nederlands; Wayne Modest, Robin Lelijveld en Ninja Rijns-Kleikamp (red), *Herzamelen en Herbestemmen. Waarderen van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen* (Work in Progress 2, Amsterdam 2020): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/herzamelen_herbestemmen_onlineversie_nl_07_def; Eliza Steinbock en Hester Dibbits (red), *De kritische bezoeker. Erfgoedpraktijken in verandering* (Work in Progress 3, Amsterdam 2023): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/wip_3_the_critical_visitor_binnenwerk_nl_def.

koloniale en militaire bevoegdheden, vastgelegd in de octrooien (het exclusief eigendoms- en handelsrecht) verleend door de Staten-Generaal.¹²

Nieuwe perspectieven op de eigen collecties gaan verder dan het bevragen van de collectie en objecten vanuit meerdere perspectieven en het maken van tentoonstellingen en presentaties voor het publiek. Het betreft nadrukkelijk ook de omgang met de collectieregistratie, zoals het wijzigen van achterhaalde, denigrerende of kwetsende termen in de titel, omschrijving en beschrijving van objecten. Titels en omschrijvingen die door de kunstenaar zelf aan een object zijn gegeven kunnen (apart) met aanhalingstekens in de registratie worden opgenomen, zodat deze als 'zoekterm' voor onderzoek wel vindbaar zijn en blijven.

Het is een uitdaging om de gevonden objecten die een relatie hebben met slavernij en het koloniaal verleden goed vindbaar te maken in de collectiedatabase. Enerzijds moet de registratie per object worden aangevuld met trefwoorden in de velden waarop gezocht kan worden. Anderzijds zal er een ordening gemaakt moeten worden waardoor al deze verschillende objecten ook als een deelcollectie vindbaar en doorzoekbaar zijn en waar nieuwe 'vondsten' aan toegevoegd kunnen worden. Het RCE gebruikt een apart tabblad in het registratiesysteem met de naam 'Thema', met onderverdelingen als 'Verband houdend met slavernij' en 'Verband houdend met het koloniale systeem'. Objecten vanaf de twintigste eeuw kunnen vervolgens worden gerubriceerd onder het specifieke thema 'Doorwerking van slavernij'. Voor het museum zelf en voor onderzoekers zijn objecten zo vindbaar in de database.

Museum Arnhem

De collectie van Museum Arnhem is voortgekomen uit verschillende negentiende-eeuwse collecties die door genootschappen en particulieren aan de stad Arnhem zijn geschonken.¹³ Deze werden ondergebracht in een 'Gelders museum' of 'Arnhemsch Museum van Oudheden', dat in 1856 werd opengesteld voor het publiek. In 1881 verhuisde de verzameling naar het Waaggebouw aan de Arnhemse Markt. Wegens ruimtegebrek, zeker na de schenking door Alexander Ver Huell van zijn bezittingen en nalatenschap aan de stad Arnhem (zie onder, p. 15-17), werd een locatie gezocht voor een nieuw op te richten Gemeentemuseum Arnhem en gevonden in de voormalige Buitensociëteit aan de Utrechtseweg (zie p. 47).

Het Gemeentemuseum Arnhem heeft sinds de opening in 1920 de functie vervuld van zowel historisch museum als museum voor (moderne) kunst. In de volgende decennia werd de collectie uitgebreid met verschillende schenkingen, legaten en aankopen waarbij de nadruk steeds meer op contemporaine kunst lag. De collecties oude kunst en kunstnijverheid werden vanwege gebrek aan financiële en ruimtelijke expositiemogelijkheden op enkele uitzonderingen na niet verder uitgebreid. In 1996 werd het Gemeentemuseum gesplitst, waarbij de collecties oude kunst, topografie en kunstnijverheid verhuisden naar het Historisch Museum Arnhem in het voormalige weeshuis in de Beekstraat. Het museum aan de Utrechtseweg werd omgedoopt tot Museum voor Moderne Kunst Arnhem en sinds het museum in 2014 verzelfstandigde draagt het de naam

¹² Voor meer informatie over de organisatie van de VOC en de WIC en Nederlandse koloniale slavernij, zie de literatuurlijst.

¹³ De tekst in de volgende alinea's is voor een deel gebaseerd op het interne document 'Verzamelgeschiedenis Museum Arnhem', 21 maart 2021, van Mirjam Westen, conservator Museum Arnhem (en voorlopers) van 1991-2022.

Museum Arnhem. Al twee jaar eerder, in 2012, had het Historisch Museum zijn deuren gesloten. Een klein deel van de collecties wordt tentoongesteld in het Erfgoedcentrum Rozet.

Museum Arnhem heeft niet alleen een transformatie doorgevoerd van Gemeentemuseum met een grote historische en kunstcollectie naar een museum voor moderne kunst, ook op andere manieren heeft in de afgelopen decennia een verschuiving plaatsgevonden in het collectiebeleid. De rol van het museum in en voor de samenleving wordt benadrukt door bijzondere aandacht voor intersectionaliteit, het bewustzijn dat verschillende vormen van maatschappelijke ongelijkheid met elkaar verweven zijn, zich kunnen opstapelen en elkaar versterken in privileges of achterstelling en discriminatie. Het museum kiest bewust voor verwerving van kunstenaars met cultureel diverse achtergronden en gender en kunst die maatschappelijke vraagstukken aan de orde stelt. Museum Arnhem richt zich binnen de hedendaagse kunstcollectie naast identiteit, gendervraagstukken en machtsongelijkheid in toenemende mate op kunstwerken waarin de relatie wordt gelegd tussen het koloniale verleden, het postkoloniale heden en de huidige machtsverhoudingen.

Dit biedt mogelijkheden om het Arnhemse koloniale en slavernijverleden, én delen van de historische- en oude kunst(nijverheid) collectie uit ca. 1600-1900 (vaker) in tentoonstellingen en presentaties te tonen, om de verhalen te helpen vertellen, te illustreren en aan te zetten tot reflectie. Verschillende categorieën en elementen komen hierbij in aanmerking, zijn van belang en kunnen worden bevraagd, juist ook vanuit een ander dan alleen het museale kunsthistorische perspectief. Wat is de historische achtergrond, context en het 'belang' van objecten: cultuur-historisch, maatschappelijk en als Arnhems koloniaal erfgoed? Wat vertellen bijvoorbeeld de afbeeldingen op tekeningen en schilderijen? Wat zien we precies, vanuit welk perspectief wordt de voorstelling verbeeld, of wat wordt ons juist niet getoond over ons koloniale en slavernijverleden? Welke 'stemmen' horen we wel en welke niet? Wat kan toegepaste kunst, of kunstinijverheid, bijvoorbeeld meubilair afkomstig uit of vervaardigd met materialen uit de koloniën – zoals tropische houtsoorten, schildpad, noten of schelpen – ons zeggen en wat kunnen wij met of aan de hand van de objecten vertellen en vanuit welke perspectieven? Welke (verborgen) verhalen gaan er schuil achter deze objecten? Juist alledaagse en gebruiksvoorwerpen in de museumcollectie kunnen laten zien hoe verweven het leven van Arnhemmers was met de koloniale wereld en slavernij(producten). Thee- en koffiepotten, serviezen, opbergpotten voor expliciete slavernijproducten als thee, koffie, suiker, cacao, kruiden, specerijen en tabak.

Verder zijn er in de collectie recentere objecten die met een directe connectie vanuit de herdenkingscultuur of -kunst teruggrijpen op, of verwijzen naar, het koloniale slavernijverleden. Zij zijn bijvoorbeeld gemaakt ter herdenking van 300 jaar koloniale bezetting van Batavia of de Kaap de Goede Hoop. Andere nieuw verworven objecten en moderne kunst(vormen) kunnen juist de oude en bestaande collecties ondersteunen, of helpen om verhalen met een andere 'stem' te vertellen. Aan de hand van objecten die teruggaan tot de zeventiende eeuw en doorlopen tot vandaag en morgen, is de kijk op mensen uit overzeese gebieden, de binding met de koloniale wereld, tussen mensen en de onderlinge machtsverhoudingen zichtbaar, voelbaar en tastbaar.

Deze sporen zijn breder, dieper en gaan verder dan de collecties in eigendom of beheerd door Museum Arnhem of de Gemeente Arnhem. Voor een deel worden de verschillende soorten objecten en collectieonderdelen bewaard op diverse locaties en bij meerdere organisaties. De deelcollecties van Museum Arnhem zijn ook niet geheel, of als geheel bewaard. Zij zijn deels verspreid over andere bewaarplaatsen, waaronder het Gelders Archief, Bibliotheek en Erfgoedcentrum Rozet of als bruikleen bij onder andere Paleis het Loo en Huis Zypendaal, kasteel Doorwerth en kasteel Cannenburch onder beheer van Geldersch Landschap & Kasteelen.

Afb. 7: Alexander Ver Huell (1822-1897) liet dit portret maken nadat hij in 1895 de toezegging van de Gemeente Arnhem had gekregen voor de oprichting van een Alexander Ver Huell Museum, waarin zijn collectie zou worden ondergebracht. Barend Leonardus Hendriks maakte het portret naar een ruim twintig jaar oude foto. Het portret werd geschonken aan de gemeente om in het stadhuis te hangen tot de opening van het nieuwe museum. Dat werd geen Ver Huell Museum, maar het Gemeentemuseum Arnhem. Collectie Ver Huell, Museum Arnhem, GM 03106. Studio Marc Pluim Fotografie.

In een kabinetje		
een kabinet naturalies, bestaande uit een verzameling schelpen, steenen, gedienten op liquor, op gemiddelde vogels en andere dieren, uitgeblazen eieren, hordles, een schedels twee honderd vijftig gulden		250
kop van een afgodsbeeld, uit de stille oceaas, vier krissen uit Nederlandsch Oost Indie, zwaard uit Borneo en twee Indische bogen, vijftig gulden		50
Transporteeren		594 50

Afb. 8: Detail uit de op 30 juni 1897 opgenomen boedelinventaris na overlijden van Alexander Ver Huell. Op de studeerkamer stond een kabinetje met koloniale objecten. Deze voorwerpen, waaronder 'een kop van een afgodsbeeld uit de stille oceaas, vier krissen uit Nederlandsch Oost Indie, zwaard uit Borneo en twee Indische bogen', lijken geen onderdeel (meer) te vormen van de Collectie Ver Huell in Museum Arnhem. Gelders Archief, Toegang 0168 Notariële Akten 1811-1925, inv. nr. 7219. Zie p. 17.

2. Legaten Ver Huell, Brantsen en Van Verschuer

Voor het onderzoek naar *Sporen van het koloniale en slavernijverleden in de collectie van Museum Arnhem* zijn twee legaten volledig doorgenomen: Ver Huell (1493 objecten in het Adlib collectieregistratiesysteem) en Brantsen (1642 objecten van zeven verschillende schenkers). Het legaat Van Verschuer is om een andere reden interessant, als voorbeeld van verzamelwoede van 'oosters', of Aziatisch, porselein. Verder is via zoektermen in het registratiesysteem gekeken binnen andere collectieonderdelen en naar recente aanwinsten die een duidelijk ander, inclusiever en intersectioneel perspectief bieden op het koloniale slavernijverleden.

Collecties Ver Huell

Het legaat van Alexander Willem Maurits Carel Ver Huell (1822-1897) is van groot belang voor de geschiedenis van wat nu Museum Arnhem is. Met de schenking, vastgelegd op 3 oktober 1895, werd de stad Arnhem universeel erfgenaam van het familiebezit Ver Huell. *'Ik legatee aan de Gemeente Arnhem, ten einde alle voorwerpen daarvoor volgens haar geschikt in een museum te verzamelen [...] met inbegrip wel speciaal van alle door mij na te laten cabinetten, verzamelingen (waaronder mijn belangrijke verzameling van naturalien en schelpen), gerangschikt volgens Lamarck / antiquiteiten, waaronder die van goud, zilver, ijzer, porselein, glas, antieke meubels, antiek hout en snijwerk, wapens, kledingstukken en zoo voorts, en alle schilderijen, etsen, teekeningen, portefeuilles, boek en plaatwerken, niets hoe ook genaamd uitgezonderd [...] Onder den last tot uitvoering mijner bijzondere beschikkingen, voor zooverre, die gevolg zullen erlangen, benoem ik en stel ik in tot mijne eenige en algeheele erfgenaam de Gemeente Arnhem, onder bepaling, dat al hetgeen aan die Gemeente tengevolge van deze erfstelling te goede komt, steeds zooveel mogelijk ten bate van het hierbovenbedoelde op te richten museum worde aangewend'*.¹⁴

De familie Ver Huell is een bekend Gelders en Achterhoeks geslacht. Vanaf de zeventiende eeuw is de familie bestuurlijk actief, lokaal als burgemeesters in onder meer Zutphen, Doetinchem en Doesburg, binnen het gewestelijke Gelderse bestuur en verschillende 'landelijke' generaliteitscommissies van de Nederlandse Republiek. Vanaf de achttiende eeuw kozen verschillende familieleden voor een carrière als zeeofficier. Zowel binnen de VOC als in dienst van de Admiraliteit, de Nederlandse marine, die ook koloniale taken vervulde, onder meer bij opstanden van slaafgemaakten. Zo maakte Christiaan Antonij Ver Huell (1760-1832) tussen 1783 en 1793 in dienst van de VOC tweemaal deel uit van militaire commissies en onderzoek naar de staat van (de verdediging van) de koloniale bezittingen aan de Kaap de Goede Hoop en in de Indonesische archipel.¹⁵ Zijn jongere broer, admiraal en vlootvoogd Carel Hendrik Ver Huell (1764-1845), voerde in 1793 bevel over een missie naar de West-Indische koloniale Nederlandse

¹⁴ Uit het legaat, 3 oktober 1895 vastgelegd door notaris Gerhard Troost. Gelders Archief, Toegang 2039 Alexander Ver Huell, inv. nr. 403, Notariële akten betreffende de afwikkeling van de nalatenschap van Alexander Ver Huell. Een 'Afschrift van de aan Secretarie der Gemeente Arnhem berustende Rekening en Verantwoording betreffende de Nalatenschap van den Heer Mr A.W.M.C. Ver Huell (Afd. Documentatie nr. 211) wordt met verschillende andere belegstukken bewaard in Museum Arnhem. Voor het leven van Alexander Ver Huell, zie o.a.: Jan Bervoets, *Alexander Ver Huell (1822-1897). Een levensbeschrijving* (Zutphen 1992).

¹⁵ Voor Christiaan Antonij zie: Ton Landheer, *Oranje of Napoleon? De wisselvallige levensloop van Christiaan Antonij Ver Huell, 1760-1832* (Utrecht 2006). Voor de koloniale periode zie speciaal p. 32-103.

bezittingen in Suriname, Berbice en Demerara.¹⁶ Het is onduidelijk in hoeverre delen van de huidige museumcollectie vanuit het legaat Alexander Ver Huell terug te voeren zijn op bezittingen van deze twee zeeofficieren. Bij een eerdere schenking door Alexander Ver Huell aan het Koloniaal Militair Invalidenhuis Bronbeek in mei 1868, zijn meerdere objecten uit de collectie van de familie Ver Huell overgedragen. Het gaat daarbij om voorwerpen uit de Indonesische archipel, het Caribisch gebied en de koloniën aan de noordkust van Zuid-Amerika. Het is aannemelijk dat deze laatste categorie via Carel Hendrik in bezit van zijn neef Maurits Ver Huell is gekomen en later door diens zoon Alexander aan Bronbeek is geschonken.¹⁷

Een belangrijk segment van de Collectie Ver Huell in Museum Arnhem, en het legaat als geheel, bestaat uit het werk van Q.M.R., 'Maurits', Ver Huell (1787-1860), de vader van Alexander. Maurits Ver Huell vormt binnen het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* een belangrijk en buitengewoon spoor. Hij legde zijn ervaringen vast in woord en beeld vanuit zijn perspectieven van zeeofficier, koloniaal functionaris, natuurhistorisch onderzoeker en 'toerist', in Brazilië en de Indonesische archipel – dus zowel de koloniale wereld in het westen als oosten. Hij had bijzonder oog voor leven in de marge en via zijn pen en penseel krijgen verschillende inheemse en slaafgemaakte mensen soms letterlijk een gezicht, een naam en een verhaal. Deze combinatie maakt hem uniek (zie hoofdstuk 12).

Het familiearchief en de collectie Ver Huell dat middels het legaat door Alexander Ver Huell aan de stad Arnhem werd geschonken bestaat uit onder meer schilderijen, tekeningen, prenten, boeken en kunstnijverheid, serviezen, meubels en andere gebruiksvoorwerpen. De schenking veranderde het profiel van het bescheiden Arnhemse Museum van Oudheden drastisch. Naast historische Gelderse en Arnhemse objecten werd vanaf toen ook eigentijdse of moderne kunst verzameld. Alexander Ver Huell was behalve tekenaar ook verzamelaar van eigentijdse kunst door verschillende kunstenaars voor wie hij als patroon en begunstiger optrad. De verscheidenheid van de nalatenschap, met buiten kunst en kunstnijverheid een groot aandeel brieven, manuscripten en andere documenten, en een bibliotheek, leidde tot een fysieke scheiding van het legaat, waarbij verschillende bestanddelen zijn verspreid onder het museum, het Gemeentearchief (nu Gelders Archief) en de Openbare Bibliotheek Arnhem (nu Rozet Bibliotheek Arnhem). De bibliotheek van Ver Huell wordt bewaard in de Oude Collectie van Rozet Bibliotheek Arnhem.¹⁸ Verschillende

¹⁶ De biografie door L. Turksma, *Admiraal van Napoleon. Het leven van Carel Hendrik graaf VerHuell, 1764-1845* (Zutphen 1991) laat de hele West-Indische reis buiten beschouwing. Zie voor deze periode de biografie geschreven door zijn neef Q.M.R. Ver Huell, *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell, uit nagelaten aantekeningen en andere authentieke stukken* (Eerste Deel, Amsterdam 1847), 55-80.

¹⁷ Collectie Museum Bronbeek: <http://museumbronbeek.nl/#7b87805e-dccf-486f-8b66-5b6c1f0b2d72>. Onder de objecten uit de Indonesische archipel zijn onder andere wapens, een gevlochten rijstmandje (inv. nr. 1868/05/16-1-1), een rotan sirihmandje (inv. nr. 1868/05/16-1-7), muilen en sandalen (inv. nrs. 1868/05/16-1-21 en 1868/05/16-1-22). Tot de collectie behoorde ook het zadel, hoofdstel en teugels van 'Dipo Negoro' (inv. nrs. 1868/05/13-1-1 en 1868/05/13-1-2). Diponigoro (1785-1855) was een Javaanse prins en belangrijk leider van het verzet tegen het Nederlandse bestuur tijdens de Java-oorlog (1825-1830). Hij geldt als nationale held van Indonesië en objecten die met hem verbonden zijn hebben daarom grote waarde in Indonesië. Het zadel is in 1977 door Bronbeek teruggegeven aan Museum Nasional Indonesia. Tot de West-Indische objecten behoren o.a. inheemse kralenschortjes (inv. nrs. 1868/05/16-1-3, 1868/05/16-1-4 en 1868/05/16-1-5), een inheemse strijdnok (inv. nr. 1880/05-3-1), halsversiering (snoer tanden) voor krijgers in de Cariben (inv. nr. 1868/05/16-1-11) en een nap van kalebas met verschillende snoeren kralen, parels en koralen (inv. nr. 1868/05/16-1-12).

¹⁸ Een opvallende uitzondering is een rijk geïllustreerd getijdenboek uit de vijftiende eeuw waarin Alexander Ver Huell voorin zijn naam heeft geschreven (GM 02037). Het wordt in depot van Museum Arnhem bewaard en niet in de Oude Collectie van Rozet Bibliotheek Arnhem. Het trefwoord 'legaat Ver Huell' levert in de bibliotheekcollectie 1528 resultaten op.

boeken hebben betrekking op de koloniale wereld en Nederlandse koloniale oorlogen in de Indonesische archipel. Andere werken betreffen familieleden met koloniale carrières of zogenaamde ‘ontdekkingsreizen’.¹⁹ Het schriftelijke gedeelte van het legaat valt noodgedwongen grotendeels buiten de focus van dit onderzoek. Het is nadrukkelijk wel onlosmakelijk verbonden met de objecten die bewaard worden in de collectie van Museum Arnhem. Met name collectieonderdelen die bewaard worden in het Gelders Archief bieden vaak (essentiële) context.

De scheiding en verspreiding van het legaat is vanuit oogpunt van de bewaarplaatsen naar aard, soorten objecten en benodigde bewaarcondities logisch, maar voor de Collectie Ver Huell als geheel – ook wat betreft vindbaarheid en onderlinge relevantie – problematisch. Het legaat is niet alleen uit elkaar getrokken en verspreid over verschillende bewaarplaatsen, waarbij de onderlinge en onderliggende connectie voor een belangrijk deel verdwenen is of onzichtbaar via de verschillende databases van de bewaarplaatsen. Sommige objecten zijn ook fysiek onvindbaar.

Na het overlijden van Alexander Ver Huell werd de boedelinventaris op 30 juni 1897 opgenomen door notaris Jan Gerhard Troost, samen met burgemeester Diederik van Lawick van Pabst en André Kronenberg, secretaris van de gemeente.²⁰ Op de studeerkamer op de eerste verdieping stond een kabinetje met onder andere ‘een kop van een afgodsbeeld uit de stille oceaan, vier krissen uit Nederlandsch Oost Indie, [een] zwaard uit Borneo en twee Indische bogen’. Deze objecten ontbreken in het Adlib registratiesysteem en lijken ook niet overgedragen aan Museum Bronbeek. In de database hebben verschillende objecten uit de collectie Ver Huell de status ‘onbekend, (gecontroleerd)’. Hieronder zijn meerdere voorwerpen met een koloniale binding, waaronder een Indonesische dolk, kris of keris (GM 03132).²¹ Het is niet duidelijk of dit een van de vier genoemde krissen is, in dat geval ontbreken er nog drie die ook niet zijn opgenomen in het registratiesysteem.²² Binnen de belegstukken in het aanwinstenarchief van Museum Arnhem horen nog enkele ‘schriften’ of notitieboeken van Alexander Ver Huell te zijn. Hierin maakte hij aantekeningen van aankopen en schenkingen die hij deed. Het is echter onbekend waar deze zich momenteel bevinden.²³

¹⁹ Via website Rozet, Trefwoord ‘Legaat Ver Huell’: https://www.sambis.nl/iguana/www.main.cls?url=BA_Search_New#searchterm. Voorbeelden zijn P.F. Vermeulen Krieger, *Oost-Indische oorlogen* (Breda 1829); J.B.J. van Doren, *Thomas Matulesia* (Amsterdam 1857); *Bijdragen tot de kennis van den voormaligen en tegenwoordigen staat onzer Oost-Indische bezittingen* (Amsterdam 1841). Zie ook: *Catalogus van de Openbare Bibliotheek te Arnhem. Tweede supplement (1888-1908) waarbij de Bibliotheek van Mr. A. Ver Huell* (Arnhem 1908), 96-155.

²⁰ Gelders Archief, Toegang 0168 Notariële Archieven 1811-1925, inv. nr. 7219, akte nr. 6515 Inventaris nalatenschap Mr. Alex W.M.C. Ver Huell (scans 675-710); zie ook Toegang 2039 Alexander Ver Huell, inv. nr. 403, Notariële akten betreffende de afwikkeling van de nalatenschap van Alexander Ver Huell.

²¹ Er zijn 248 objecten uit het legaat Ver Huell in de museumcollectie waarvan de huidige verblijfplaats onbekend is. Andere objecten met een koloniale binding die verloren zijn gegaan of onvindbaar zijn betreffen onder meer snuifdoosjes (GM 00970, GM 03644 en GM 03646), waarvan een gemaakt van kokosnoot (GM 03650), tabaksdozen (GM 03660 en GM 03661), een theebus (GM 02005), een suikervas (GM 03795) Chinese figuren (GM 03575 – GM 03580), bamboe wandelstokken (GM 03870 en GM 03879) en een kokosnoot (GM 03889).

²² In het registratiesysteem worden nog zes andere krissen vermeld waarvan de verwervingsbron niet bekend is, of niet vermeld: GM 03129, p, GM 4000.745 en GM 4000.901 worden bewaard in het museumdepot, van GM 03152 en GM 04083 is onbekend waar deze nu zijn.

²³ Ferry Reurink, Collectiespecialist oude drukken en manuscripten bij Bibliotheek en Erfgoedcentrum Rozet, attendeerde mij op het bestaan van deze schriften, die hij ten tijde van zijn onderzoek naar het legaat Alexander Ver Huell heeft kunnen inzien. Een zoektocht in het najaar 2023 met en door Sanna Snellaars en Joanna Minderop, ook tussen objecten die nog bij het verhuisbedrijf lagen opgeslagen, heeft vooralsnog geen resultaat gehad. Deze notitieboeken kunnen een goede basis vormen voor nader onderzoek op objectniveau.

Afb. 9: Japans lakkabinet uit ca. 1650-1680. Rijke burgers en adellijke lieden wilden hun huizen decoreren met zeldzame Aziatische voorwerpen. Japanse lakkisten stonden als een soort kunstkastjes in kunst- en verzamelkabinetten te pronk of in de vertrekken waar gasten ontvangen werden. Collectie Brantsen, Museum Arnhem, GM 10430. Fotografie Tom Haartsen. Zie p. 31.

Afb. 10: Schotel van Chinees kraakporselein uit ca. 1635-1645 met verschillende taferelen van spelende mannen, mensen in verschillende landschappen en bloemen. Collectie Brantsen, Museum Arnhem, GM 07629. Fotografie Tom Haartsen. Zie p. 25.

Collecties Brantsen

De familie Brantsen is op verschillende manieren direct en indirect verbonden met het koloniale slavernijverleden. Indirect, doordat via huwelijken met andere, al sinds de zestiende eeuw prominente regentenfamilies, het kapitaal en bezit van families als Everwijn, Van de Sande, Tulleken en Kelffken vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw en vooral in de achttiende eeuw via vererving eindigde binnen de familie Brantsen. Het gaat hierbij om vererfde aandelen en obligaties in onder andere de VOC en WIC, en om huizen, landgoederen en andere bezittingen, die (mede) waren gefinancierd met kapitaal verkregen uit deze investeringen en de renten hierover.²⁴

Directe verbondenheid van de familie Brantsen met het slavernijverleden is ook het resultaat van huwelijken, waarbij de suikerplantages Vossenburg en Wayampibo en alle slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen, op deze Surinaamse plantages eigendom werden van de familie Brantsen. Nadat de plantage-eigenaar Gerard de Vree in 1726 overleed kwamen zijn twee tienerdochters Hester Henriëtte de Vree (1712-1742) en Johanna Elisabeth de Vree (1713-1769) vanuit Suriname naar Arnhem en onder voogdij van hun oom, de Arnhemse burgemeester Derk de Vree (1676-1743). Zij kwamen niet alleen, maar werden begeleid door het slaafgemaakte tienermeisje Anna, die later in Arnhem gedoopt zou worden tot Anna van Vossenburg. De twee zussen De Vree trouwden met twee broers (en buurjongens) Brantsen, respectievelijk Johan Brantsen (1699-1774) en Hendrik Willem Brantsen (1704-1786). Via hun echtgenotes werden zij eigenaren van de suikerplantages en slaafgemaakten. Anna van Vossenburg bleef haar leven lang verbonden aan de familie Brantsen.²⁵

In tegenstelling tot het legaat van Alexander Ver Huell, is het familiebezit van de familie Brantsen niet als geheel gelegateerd of geschonken aan de gemeente Arnhem of het toenmalige Gemeentemuseum. Tussen 1922, kort na de opening van het nieuwe museum aan de Utrechtseweg, en 1962, volgden verschillende schenkingen en retourverzoeken door de kinderen van Carel Marie Brantsen (1834-1909) en Jacqueline Sophie gravin van Limburg Stirum (1845-1922). Oudste zoon Jacob Carel Julius, 'Jules' baron Brantsen (1877-1944) geeft na het overlijden van hun moeder in 1922 een deel van de ouderlijke bezittingen in bruikleen, waaronder meubels, Chinees en Japans porselein en ander Aziatisch en Europees aardewerk. Een gedeelte van het bruikleen wordt in 1930 teruggevraagd wanneer Jules Brantsen een huis in Den Haag koopt. In 1951 en 1952 volgt de schenking van de zilververzameling via Vivian Jacob Lodewijk Tom baron Brantsen (1880-1954). Na het overlijden van Vivian Brantsen wordt het Gemeentemuseum Arnhem ontvanger van zijn legaat met de collectie uit de 'Carel Marie baron Brantsen en Jacqueline Sophie gravin van Limburg Stirum-stichting'. In 1961-1962 volgen nog schenkingen en het legaat van Eloise baronesse Brantsen-Whiting, de weduwe van Jules Brantsen.²⁶ In het Adlib collectieregistratiesysteem zijn de verschillende schenkingen en legaten dan ook onder

²⁴ Zie de artikelen over vroege Arnhemse betrokkenheid van de familie Everwijn en verwante bestuurdersfamilies bij koloniaal beleid, investeringen, koloniaal profijt en de wijze waarop de nalatenschap van de familie Everwijn eindigt binnen de familie Brantsen in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 20-24, 52-57.

²⁵ Voor de relatie tussen de families De Vree en Brantsen en speciaal de slaafgemaakte Anna 'van Vossenburg', zie Dineke Stam, Ineke Mok en Else Gootjes, 'Anna van Vossenburg', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 144-151. Zie aldaar ook Jan de Vries, 'Gecompenseerden uit Arnhem I. Nazaten Brantsen – De Vree, plantage Vossenburg', 115-120. Zie ook: Bert Koene, *De mensen van Vossenburg en Wayampibo. Twee Surinaamse plantages in de slaventijd* (Hilversum 2019).

²⁶ De verschillende belegstukken met (kopieën van) legaten, schenkingslijsten, correspondentie en raadsbesluiten worden bewaard in Museum Arnhem.

verschillende verwervingsmethoden ingebracht. In totaal gaat het om ruim 1600 objecten.²⁷ Net als de collectie Ver Huell kent de collectie Brantsen in Museum Arnhem interessante koloniale prenten en aquarellen uit de achttiende eeuw²⁸ en Aziatische serviezen uit China en Japan vanaf de vroege zeventiende eeuw. Daarnaast is er meubilair met een 'verhaal'.

Wat – helaas – ontbreekt in de legaten en schenkingen aan het museum, en daarmee ook buiten dit onderzoek valt, zijn de vele portretten van personen uit de familie Brantsen, hun verwanten en voorgangers. De collectie portretten en andere schilderijen zijn door de familie apart ondergebracht in de Brantsen van de Zyp Stichting, sinds 1 januari 2024 binnen Gelders Landschap & Kasteelen.²⁹ De organisatie beheert niet alleen een buitengewone verzameling portretten en andere historische objecten en kunstnijverheid, maar ook landgoederen, die van groot belang zijn met oog op het koloniale en slavernijverleden van Arnhem en Gelderland. De portretten tonen meerdere generaties Everwijn, Tulleken, De Vree en Brantsen, die onderdeel waren van het koloniale slavernijstelsel: als bewindhebbers, investeerders, plantage-eigenaren en bezitters van slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen. Er zijn verder schilderijen van onder meer landgoed en huis Zypendaal. Het landgoed was midden zeventiende eeuw aangekocht door het echtpaar Gerharda Everwijn en Abraham Tulleken met kapitaal verdiend uit investeringen in de VOC en WIC. Bijna een eeuw later, in 1734, werd het aangekocht door Hendrik Willem Brantsen en Johanna Elisabeth de Vree, mede met inkomsten uit plantage- en slavenbezit in Suriname.³⁰

Legaat Van Verschuier

Willem Frederik Karel baron van Verschuier (1845-1922) was een groot kenner en verzamelaar van Delfts aardewerk en Aziatisch keramiek. Hij stond in 1916 een eerste deel van zijn omvangrijke porseleinverzameling in bruikleen af en in 1922 legateert hij zijn hele collectie aan de Nederlandse Staat om in het Gemeentemuseum Arnhem te worden geplaatst. De collectie is groot: ca. 3000 objecten. De collectie bevat vooral blauw-wit porselein uit de Kangxi-periode (1662-1722) en Kraakporselein uit de Wanli-periode (1573-1619) en aansluitende overgangsperiode, maar ook uit latere periodes zijn verschillende typen vertegenwoordigd. De collectie omvat ook porselein vervaardigd in China en dat vervolgens in Europa is beschilderd. Baron van Verschuier verzamelde ook Japans blauw-wit en Japans Imari porselein.³¹

De objecten uit het legaat Van Verschuier zijn in tegenstelling tot het legaat Ver Huell en de legaten Brantsen niet via de zoekmogelijkheid 'verworven van' terug te vinden in de collectiedatabase met de zoekterm 'Verschuier' (dit levert slechts 17 zoekresultaten op via verschillende personen), maar staan vermeld als langdurig bruikleen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In de belegstukken bij het legaat, 'Toelichting Inventaris Collectie Verschuier', zijn de objecten uit de collectie Van Verschuier beschreven en onderverdeeld in 'voornamelijk

²⁷ De acht verwervingsbronnen geven 1653 resultaten in Adlib, waaronder 'deelrecords' van bijvoorbeeld serviezen en bestek die uit meerdere individuele stukken bestaan.

²⁸ Bijvoorbeeld GM 10896 t/m 10898 en GM 10923 t/m 10927. Anderen worden behandeld in hoofdstuk 6, zie aldaar.

²⁹ Voor de collectie van GKL zie: <https://www.collectiegelderland.nl/organisaties/geldersch-landschap-en-kasteelen>. Hierbinnen kan via 'zoeken in de collectie' gezocht worden op Brantsen van de Zyp Stichting.

³⁰ Zie noot 24.

³¹ Zie voor de collectie van W.F.K. baron van Verschuier: Stephen Hartog, *Pronken met Oosters porselein* (Zwolle 1990). Het werk is verschenen naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling in het Gemeentemuseum Arnhem.

Delfts', 'Chinees blauw', 'Chinees koningsblauw, gekleurd en Japans', 'Europees porselein' en 'Arnhems aardewerk'.³² Voor dit onderzoek is voornamelijk gekeken naar de collectieonderdelen met Aziatisch en Arnhems porselein.³³

Afb. 11: Waterketel of chocoladepot met afneembaar hengel op een komfoor. 'Arnhems faience', ca. 1759-1770, gemaakt door de Arnhemse Fabrique van Samuel Jacob Hanau en Kerckhoff naar Aziatische voorbeelden. Legaat W.F.K. van Verschuer, Museum Arnhem, AB 8961. Zie p. 27.

³² De objecten hebben een 'V-nummer' ter registratie meegekregen. Deze zijn vervolgens omgezet in AB-nummers, waaronder de objecten uit de Collectie Van Verschuer individueel zijn terug te vinden in het Adlib registratiesysteem. De belegstukken worden bewaard in Museum Arnhem.

³³ Het betreft grofweg de objecten genummerd AB 7190 t/m AB 8107.

Afb. 12: Zeszijdige Chinese theepot gedecoreerd met plantmotieven en een hoogstaand hengsel in de vorm van bamboestengels en draakachtige motieven. Yixing, ca. 1700. Collectie Ver Huell, Museum Arnhem GM 03629.

Afb. 13: Bolvormige theepot rijksversierd met medaillons vol prunustakken en vogels in reliëf. Het handvat en de tuit hebben de vorm van knoestige takken. Het deksel is bekroond met een boeddhistische leeuw. Yixing 18e eeuw. Schenking 2010 aan Museum Arnhem, GM 2010.065.

3. Koloniale waar en daaraan gerelateerde objecten

Nederlandse gewesten en ook Arnhem hadden al voor de oprichting van de VOC toegang tot producten uit het Indische oceaangebied. Portugese koloniale handel bracht al vanaf de zestiende eeuw specerijen en andere producten, waaronder serviezen uit China, naar Europa en verhandelde deze producten in steden als Antwerpen en Amsterdam. Vanuit Arnhem was onder meer de familie Everwijn nadrukkelijk betrokken bij de handel met Portugezen. Generaties (jongere) zonen Everwijn (voor wie er nog geen plek was in het Arnhemse stadsbestuur), verbleven voor enkele jaren in Amsterdam om zich het koopmanschap eigen te maken. De Tachtigjarige oorlog met Spanje bracht de handel met Portugal grotendeels tot stilstand. De familie Everwijn behoorde tot de kooplieden die investeerden in handelsreizen, de zogenaamde Eerste en Tweede Schipvaart, naar het Indische oceaangebied en de Indonesische archipel (zie ook het herdenkingsbord, afb. 6). Deze vroege koloniale expedities waren de directe aanleiding voor de oprichting van de VOC in 1602. Vier jaar later vermelden Arnhemse volmachten al kapitaal dat de familie Everwijn en verwante regentenfamilies verdienden met hun investeringen in de VOC, waarmee de Compagnie nu zelf koloniale waar naar Europa, de Nederlandse republiek en Arnhem bracht.³⁴

Zeker de producten en objecten uit de zeventiende en achttiende eeuw zijn direct verbonden met slavernij. In deze periode was de VOC – en de Oost-Indische compagnieën van andere Europese koloniale machten – de enige manier waarop de goederen in grote aantallen en omvang naar hier kwamen. Het koloniale handelsnetwerk en slavenhandel(routes) waren onderdeel van dezelfde koloniale infrastructuur. Vaak was er ook geen enkel onderscheid en vervoerden de VOC-schepen gelijktijdig kruiden, specerijen, koloniale producten en mensen als handelswaar, of waren slaafgemaakte mensen op schepen aanwezig als ‘bedienden’ van VOC-functionarissen aan boord. Slaafgemaakte mannen en vrouwen werden ook in de havens en opslagmagazijnen tewerkgesteld bij het laden en lossen en verschepen van producten en objecten naar Europa, waar de mensen hun huizen en lichamen vulden met koloniale waar.

Yixing theepotten

Met de introductie van thee in Europa kwamen ook de specifieke typen Chinese aardewerken theepotten naar Nederland. De roodstenen theepotten uit Yixing³⁵, zogenaamde trekpotjes, waren beroemd en geliefd omdat ze de warmte, geur en smaak van de thee uitstekend vasthielden. De sterke thee uit de kleine trekpotjes werd vervolgens in kopjes geschonken en aangevuld met heet water. Deze theepotten werden in China gebruikt voor zeer kostbare thee, in Nederland werden ze naast gebruikswaar ook verzameld. Museum Arnhem beschikt over verschillende exemplaren daterend van eind zeventiende eeuw tot in de negentiende eeuw. Sommige exemplaren zijn rijkversierd, zoals de theepotten van afb. 3, 12 en 13.³⁶

³⁴ Zie de artikelen over vroege Arnhemse betrokkenheid van de familie Everwijn en verwante bestuurdersfamilies bij koloniaal beleid, investeringen en profijt uit de koloniale handel. En de wijze waarop de nalatenschap van de familie Everwijn eindigt binnen de familie Brantsen: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 20-24, 52-57.

³⁵ Yixing ligt in het oosten van China, in het zuiden van de provincie Jiangsu, ten westen van het meer Tai-hu.

³⁶ Voor Yixing theepotten uit de Collectie Ver Huell, zie: GM 02348 t/m GM 02350 en GM 03629. Trekpotten uit de Collectie Brantsen zijn: GM 10261 t/m GM 10265 en T 00099. Andere voorbeelden van Yixing theepotten in de collecties van Museum Arnhem zijn GM 05667, GMI 00003, GMI 00103, GMS 00045 t/m GMS 00053 en GMS 00096 t/m GMS 00097.

Afb. 14: Chinese porseleinen wijnpot met vast hengsel, ca. 1700. In Europa werden deze wijnpotten altijd als theepot gebruikt. De wand is versierd met staande perken met bloempotten op een tafeltje. Het hengsel en de tuit zijn beschilderd in de vorm van bamboestengels. Legaat W.F.K. Van Verschuer, Museum Arnhem, AB 8004. Fotografie Tom Haartsen.

Afb. 15: Bolvormige Chinese theepot met dubbele wand versierd met lotusbladeren en vier brede perken met honingraatservetwerk uit de achttiende eeuw. Legaat W.F.K. Van Verschuer, Museum Arnhem, AB 8085.

Afb. 16: Schaal van Japans porselein, ca. 1670-1690. De rand is verdeeld in vakken met kostbaarheden en bloemen. In het midden staan bloem- en fruitdecoraties. Legaat H.J.C.G. Eilbracht, Museum Arnhem, GM 02174.

Afb. 17: Ronde schotel van gekleurd Japans porselein met een afbeelding van een vogel op een rots, bomen, bloeiende planten bij een rivier omgeven door vlakken met bloemen en planten, ca. 1700-1720. Collectie Brantsen, Museum Arnhem GM 10399 (set van twee schotels met GM 10400).

De trekpotten zijn vaak gestempeld met Chinese karakters en de naam van een beroemde pottenbakker. Dit is lang niet altijd de naam van de maker, vaak gaat het om een eerbetoon of verwijzing naar een pottenbakkerstraditie. Soms zijn aan de onder- of buitenzijde gedichten aangebracht. Deze hebben meestal betrekking op het poëtische landschap, de thee of het theedrinkend gezelschap.³⁷

Porselein uit China en Japan

Het Chinese porselein was al vanaf de vroege zeventiende eeuw een geliefd verzamelobject en gebruiksgoed. In de legaten Brantsen, Ver Huell en vooral Van Verschuer bevinden zich grote aantallen Aziatische serviesstukken en meerdelige serviezen, potten, flessen, kandelaars en beelden van onder andere mensen en dieren, daterend van de zeventiende tot negentiende eeuw.³⁸ Er ontstond ook een specifieke exportproductie, waarbij aardewerk en porselein speciaal voor de Europese markt werd vervaardigd. De VOC leverde houten, metalen of aardewerken modellen van onder andere schotels, kommen, flessen, bekertjes en potten waarvan de Chinezen hoogwaardige objecten maakten met vormen en versiering naar Europese voorbeelden. De collectie van Museum Arnhem bevat verschillende opvallende en 'Gelderse' exemplaren van dit in opdracht vervaardigde porselein, dat ook wel *Chine de Commande* genoemd werd. Zo is er een Chinees porseleinen wapenschotel met het opschrift 'Gelderlant' en een scheerbekken van Chinees porselein dat is gedecoreerd met het wapen van Gelderland, zie afb. 18 en 19.³⁹ Een uitzonderlijk object met sterke regionale binding is een Chinese pattipan, of uitlekbakje voor een trek- of theepot, met de afbeelding van kasteel Rosendaal. Het is gemaakt naar een ets van Abraham Zeeman uit 1727 en dateert uit ca. 1735-1745. Mogelijk is het door Lubbert Adolf Torck, eigenaar van kasteel Rosendaal besteld, zie afb. 20.⁴⁰ Een ander opvallend voorbeeld van *Chine de Commande* porselein in de collectie van Museum Arnhem is een blauwwitte bierpul uit ca. 1680-1700. De pul met oor en zilveren deksel is versierd met bloemtakjes en band met lotusbloem- en bladmotief, afb. 21.⁴¹

Sinds 1609 hadden Nederlanders ook toegang tot Japans porselein, vanaf 1641 vond alle handel met Japan plaats vanaf het kunstmatige eiland Deshima in de omgeving van het huidige Nagasaki.

³⁷ Voorbeelden hiervan in Museum Arnhem zijn GM 02349: 'Het hart heeft zich teruggetrokken, De dagen worden in rust doorgebracht, Tussen de bloemen, Lachen en drinken wij'; GM 10262: 'Geur' (verwijzend naar de aroma van de thee) en 'Yixing onder de maan'; GM 10263: 'Op de rivier, Waait een bries, In de bergen, schijnt de heldere maan'; GM 10265: 'Thee en wijn, Gedichten en literatuur, Bloemen in de wind, Een besneeuwde maan.' De geciteerde teksten komen uit de beschrijving van de betreffende theepotten in het Adlib registratiesysteem.

³⁸ Voor porselein binnen de Collectie Brantsen zie GM 07623 t/m GM 07780 en GM 10267 t/m GM 10424; voor Ver Huell zie GM 00877 t/m GM 00930; voor de collectie van Van Verschuer zie AB 7190 t/m AB 8107. Voor de porseleincollectie van Museum Arnhem zie verder Stephen Hartog, *Pronken met Oosters porselein* (Zwolle en Arnhem 1990).

³⁹ Het wapenschild (GM 03406) is afkomstig uit een schenking van de Erven mr. Walraven Elias Johan baron van Balveren. De familie was in de negentiende eeuw nauw verbonden met de familie Van Verschuer. Het scheerbekken (GM 03899) is in 1921 aan het Gemeentemuseum Arnhem geschonken door Frans Hendrik baron Van Verschuer, de oudere broer van W.F.K. Van Verschuer die de grote collectie porselein aan het museum heeft gelegateerd.

⁴⁰ GM 06412. Het is via het legaat van Jac Aalderink in 1955 aan het Gemeentemuseum Arnhem geschonken

⁴¹ De bierpul komt uit het legaat van baron Van Verschuer (AB 7708). Dergelijke zilveren deksels werden achteraf in Europa gemaakt.

Afb. 18: Chinees porseleinen wapenschotel met in het midden het gekroonde wapen van Gelderland, bloemenranken en vogels. Onder het wapenschild staat 'GELDERLANT'. Eromheen zijn in vakken personen aan het water of kostbaarheden afgebeeld. Kangxi ca. 1710-1720. Schenking Erven W.E.J. van Balveren, Museum Arnhem, GM 03406.

Afb. 19: Scheerbekken van Chinees porselein, gedecoreerd met het wapen van Gelderland en de tekst 'GELDERLANT', omringd door bloemen en vlinders. Kangxi ca. 1720-1725. Schenking F.H. van Verschuer, Museum Arnhem, GM 03899. Fotografie Tom Haartsen.

Afb. 20: Chinese pattipan, of voor een theepot, met de afbeelding van kasteel Rosendaal. Deze 'Chine de Commande' uit ca. 1735-1745 is mogelijk besteld door Lubbert Adolf Torck, eigenaar van kasteel Rosendaal. De afbeelding is gemaakt naar een ets van Abraham Zeeman uit 1727. Legaat Jac Aalderink, Museum Arnhem, GM 06412. Fotografie Tom Haartsen.

Afb. 21: Bierpul met zilveren deksel en versierd met bloemtakjes en band met lotusbloem- en bladmotief. Legaat W.F.K. Van Verschuer, Museum Arnhem, AB 7708.

De VOC kreeg hier als enige Europese koloniale macht toestemming om een vaste post te vestigen. Hierdoor hadden de Nederlanders lange tijd vrijwel het monopolie op Japanse producten voor de Europese markt. Tijdens de periode van grote binnenlandse onrust in China tussen 1657-1683 werd Japans porselein voor de VOC een goed alternatief voor Chinese waar om aan de grote vraag vanuit Europa naar Aziatisch porselein te kunnen blijven voldoen. De VOC leverde ook hier modellen van hout, metaal en aardewerk waarnaar Japanse pottenbakkers exemplaren vervaardigden voor de Europese markt.

Naast het *Chine de Commande* porselein werd ook porselein in China en Japan geproduceerd dat later in Nederland gedecoreerd werd. Een markant voorbeeld is een bolvormige, zogenaamde apothekersfles uit Japan, waarop in Nederland de afbeelding van stadhouder Willem IV is geschilderd (GM 12158, afb. 22). Het portret is omringd door plantenranken en voorzien van een kroon. Eronder staat het opschrift 'W.C.H.A. Pr. van Or. en Na. Erfstadhouder Kappiteijn Admiraal en Generaal over der Prov'. Op de achterkant van de fles staat een oranjeboom, een boom met oranje vruchten en de tekst 'nu is de spruijt een boom geworden'. De decoratie is rond 1747 aangebracht toen Willem IV tot erfstadhouder van de Nederlandse Republiek werd uitgeroepen. De koloniale connectie van de fles is meervoudig, niet alleen door de herkomst van de fles, maar ook doordat Willem de IV als stadhouder de hoogste bevelhebber en bewindhebber van de VOC en WIC was en grote verdiensten uit de compagnieën haalde.⁴²

Er kwam in Europa en Nederland ook een aardewerkindustrie op gang met een directe link naar de koloniale wereld. In onder meer het Duitse Meissen en Delft ontstonden kwaliteitscentra waar imitaties van Aziatisch serviesgoed werden gemaakt. Ook in Arnhem werd korte tijd aardewerk geproduceerd dat was geïnspireerd door Aziatische voorbeelden. De Arnhemse Fabrique van Samuel Jacob Hanau en geldschietster en wijnhandelaar Johan van Kerckhoff, produceerde tussen 1759 en 1770 twee soorten tinglazuuraardewerk of faience: eenvoudig gedecoreerd huishoudelijk gebruiks-aardewerk en verfijnd luxe servies- en siergoed.⁴³ De fabriek was gevestigd aan de Oude Kraan, bij de haven buiten de Rijnpoort. Naast de traditionele blauwwitte 'Delftse' decoratie werden ook kwalitatieve hoogstaande luxeproducten in een 'oosterse' stijl beschilderd naar Aziatische voorbeelden uit de zeventiende en achttiende eeuw. De versiering bestond uit verfijnde bloemdecoraties, landschappen en Aziatische figuren. Het Arnhemse faience bestaat voornamelijk uit serviesgoed, maar er werden ook siervoorwerpen en gebruiksobjecten als snuifdoosjes gemaakt. Museum Arnhem beschikt over verschillende van deze objecten vervaardigd naar Aziatische voorbeelden of in Aziatische stijl gedecoreerd, zie afb. 11, 23, 24 en 25.⁴⁴

⁴² Momenteel wordt door de Universiteit Leiden onderzoek gedaan naar de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland. De resultaten worden in 2026 gepresenteerd. Zie: <https://www.universiteitleiden.nl/onderzoek/onderzoeksprojecten/het-huis-oranje-nassau-en-de-koloniale-geschiedenis#tab-1>.

⁴³ Zie voor dit bijzondere Arnhemse aardewerk: Jacobien Rensing-Wolfert, Hans Rensing en Kristin Duysters, *Arnhemse faience (1759-ca. 1770). Een Europees avontuur* (Zwolle 2008). De publicatie verscheen bij de gelijknamige tentoonstelling in het toenmalige Museum voor Moderne Kunst Arnhem, nu Museum Arnhem.

⁴⁴ Bijvoorbeeld uit het Legaat W.F.K. van Verschuer AB 8368, AB 8887, AB 8961 t/m AB 8964 en AB 8967. Uit andere collectieonderdelen onder meer GM 02050, GM 02052, GM 02352, GM 02353, GM 03417, GM 03418, GM 05000, GM 12422, GM 12423 en GMN 00002.

Afb. 22: Fles van Chine de commande porselein uit Japan. Het is ca. 1747 in Nederland beschilderd met een portret van stadhouder Willem IV. Museum Arnhem, GM 12158.

Afb. 23: Terrine met deksel van Arnhemse faience, ca. 1579-1770. De kom voor het opdienen was mogelijk gekocht door Assueer Jan Torck van Rosendael en bevond zich tot 1920 op Kasteel Rosendael. Museum Arnhem, GM 12423.

Afb. 24 en 25: Terrine van Arnhemse faience met onderschotel, ca. 1759-1770. De decoratie bestaat uit een Chinees oeverlandschap met huisjes, bomen en een Chinese man in een bootje. Het tafereel is omgeven door bloemen en bladranken. Legaat W.F.K. van Verschuer, Museum Arnhem, AB 8964.

Andere materialen

Theepotten, koffie- en chocoladekannen en bijbehorend serviesgoed en andere gebruiksgoederen zoals theebussen, suiker- en kruidenpotten en benodigdheden waaronder raspers voor bijvoorbeeld gember en nootmuskaat, werden ook van andere materialen gemaakt, vaak naar Aziatische voorbeelden. Het gaat dan meestal om zilveren (servies)stukken, maar geregeld ook deels met materialen afkomstig uit de koloniën, zoals tropische houtsoorten.

Een voorbeeld van een dergelijk samengesteld object is een komfoorstel uit de tweede helft van de achttiende eeuw, zie afb. 26-28. Het bestaat uit een waterketel van zilver met een hengel van coromandelhout, een zilveren theepotje met bijbehorende zilveren melkkan, beiden met een handvat van coromandelhout, en een bruidsuikermantje met vier lepeltjes.⁴⁵ Coromandel is extreem hard hout uit India. Terwijl in kleine theepotjes of trekpotjes sterke thee van theebladeren werd gemaakt, hield het komfoor het water in de aparte waterketel heet. Vervolgens goot men een bodempje thee in de kopjes en vulde deze met water uit de waterketel aan.

De collectie Brantsen omvat verschillende zilveren objecten voor koloniale waar, zoals een zilveren theekistje uit ca. 1829 dat mogelijk in toenmalig Nederlands-Indië, of in Amsterdam is gemaakt.⁴⁶ Er zijn ook enkele miniatuurstukken, waaronder een zilveren nootmuskaatrasp en een chocoladekan met deksel en stamper.⁴⁷ Een ander opvallend stuk is een beker van kokosnoot en zilver uit ca. 1730 en in Arnhem gemaakt door Jan van Dorsten.⁴⁸

Het is belangrijk om ook bij de objecten die in Nederland zijn vervaardigd te beseffen dat de theepotten, koffie- en chocoladekannen en bijbehorende serviezen expliciet bestemd waren en gebruikt werden voor de typische slavernijproducten thee, koffie en cacao. De koloniale waar, zowel de producten als de objecten, vervaardigd in de koloniën, of met materialen uit deze gebieden, waren onderdeel van de infrastructuur van het koloniale slavernijstelsel. Dat geldt zeker voor tabak, een product dat nadrukkelijk met slavernij is verbonden. Tabak werd in de zestiende eeuw geïntroduceerd in Europa en Nederland door Spanjaarden en Portugezen. Europeanen ontwikkelden het gewas in de zeventiende eeuw tot een slavernijproduct, verbouwd op koloniale plantages waar net als op thee-, koffie- en suikerplantages slaafgemaakte Afrikaanse en inheemse mensen gedwongen arbeid verrichtten voor Europese plantage-eigenaren. In de museumcollectie worden meerdere tabaksdozen, snuifdozen en andere tabak- en rookbenodigdheden bewaard. Soms als object afkomstig uit de koloniale wereld, andere (deels) van koloniale materialen gemaakt, zie afb. 2, 29 en 30.⁴⁹

⁴⁵ GM 12226 t/m GM 12229. Het theeservies was een geschenk bij de geboorte van Sibilla Lucretia Umbgrove (1785-1857), uit de vooraanstaande Gelderse en Arnhemse familie. De waterketel is los van de rest vervaardigd, door de Arnhemse zilversmid Johannes Arntzen.

⁴⁶ GM 10503. Informatie in het Adlib registratiesysteem geeft aan dat nader onderzoek nodig is om de herkomst vast te kunnen stellen.

⁴⁷ De nootmuskaatrasp GM 10684 is in 1767 gemaakt door zilversmid Arnoldus van Geffen. De chocoladekan GM 10699 in 1746 door zilversmid Daniël van Strant, beide in Amsterdam.

⁴⁸ GM 10222.

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld: GM 00959, een snuifdoos uit de achttiende eeuw van palmhout en schildpad in de vorm van een geestelijke; GM 00967, een tot snuifdoos verwerkte schildpadrug met ovaal zilveren deksel, eind achttiende eeuw; GM 00971, een ovale tabaksdoos uit Japan met verguld koper, ca. 1650-1800 en versierd met een landschap en figuren; GM 00974, een snuifrasp van ivoor; GM 00977, een achttiende-eeuwse tabaksdoos; GM 06721, een tabaksdoos van zilver, parelmoer en schildpadrug.

Afb. 26, 27 en 28: Komfoorset met v.l.n.r.: komfoor en waterketel (GM 12226), kleine thee- of trekpot (GM 12227) en melkkan (GM 12228). De ketel, pot en kan zijn gemaakt van zilver en hebben een hengel of handvat van coromandelhout. Bij de set hoort ook een zogenaamd bruidsuikermantje met vier lepeltjes van zilver (GM 12229). In deze mandjes werden brokjes suiker geserveerd tijdens theevisites. De komfoorset was een geschenk bij de geboorte van Sibilla Lucretia Umbgrove in 1785. Collectie Museum Arnhem. Fotografie Tom Haartsen.

Afb. 29: Snuifdoos van palmhout en schildpad in de vorm van een geestelijke. Legaat Alexander Ver Huell, Museum Arnhem, GM 00959.

Afb. 30: Tabaksdoos van zilver, parelmoer en schildpadrug, ca. 1780-1800. Mogelijk ook uit het Legaat Alexander Ver Huell, Museum Arnhem, GM 06721.

4. Meubilair

Historische meubelstukken kunnen, net als de objecten in relatie tot koloniale waar, een interessant licht schijnen op de binding van Nederland en Arnhem met de koloniale wereld en op welke manieren dit de levens en huizen van de eigenaren verrijkte. En nu vaak deel uitmaken van museumcollecties, al dan niet bewaard in depots. Of in langdurig bruikleen zijn bij buitenplaatsen zoals Huis Zypendaal, de kastelen Cannenburch, Doorwerth en Rosendael, of Paleis Het Loo. Het gaat om onder meer meubels, kabinetten, kasten en kisten afkomstig uit de koloniën, of hier in Europa vervaardigd met koloniale materialen. Het betreft niet alleen houtsoorten afkomstig uit Amerika, Afrika en Azië, waaronder coromandel, mahonie, padoek of palissander, maar ook andere materialen als kokosnoot, rotan of schildpad.

De collectie van de familie Brantsen bevat meerdere sprekende voorbeelden van meubilair met een verhaal. In het museumdepot bevindt zich een Japans lakkabinet uit ca. 1650-1680 (GM 10430, afb. 9). Het dateert uit een periode dat alleen Nederlanders toegang hadden tot Japan, via de VOC post op Deshima. De kast is met zwarte lak en goud opgelegd. De buitenzijde, de laden en de deuren aan de binnenkant zijn versierd met voorstellingen van berglandschappen met huizen en vogels. Rijke regenten- en adellijke families als de familie Brantsen gebruikten dergelijke kasten als kunst- en verzamelkabinetten (vaak met zeldzame en Aziatische voorwerpen) en plaatsten deze in de vertrekken waar gasten werden ontvangen om mee te pronken. Een ander kabinet van de familie Brantsen staat in Huis Zypendaal (GM 10429, afb. 31). Het is een kleurrijk Chinees lakkabinet uit ca. 1730. De zijkanten zijn versierd met bloemen en vogels in de kleuren rood, groen, zwart, goud en bruin. Op de deuren aan de voorkant staat in dezelfde kleuren een jachttafereel, waarbij de hoofden van de mensen van ivoor zijn gemaakt. Een klapbuffet uit ca. 1790 uit de collectie Brantsen (GM 10434, afb. 45) is inmiddels afgestoten, net als een lakkabinet uit het Leger Ver Huell (GM 02255, afb. 44). Twee grote kisten uit de collectie van de familie Brantsen zijn vervaardigd van teakhout en afkomstig uit de Indonesische archipel. De kisten zijn waarschijnlijk via de VOC naar Nederland gekomen.⁵⁰ Er zijn ook stoelen en fauteuils met een koloniale binding. Een rijkversierde houten stoel uit ca. 1700 is gemaakt van notenhout en rotan, een rietsoort dat destijds vooral afkomstig was uit de Indonesische archipel, Sumatra en India.⁵¹ Een fauteuil uit de Collectie Brantsen heeft op het textiel een Chinese natuurprint van planten, takken en bloemen (GM 10450, afb. 32). Er zijn ook verschillende vogels en Aziatische personen afgebeeld.⁵²

Tot de museumcollectie van het Gemeentemuseum Arnhem behoorde tot 1965 een Ashanti-zetel. Deze Staatsiezetels uit de Asante culturen in West-Afrika, de Guinee-kust en Ghana hebben een belangrijke ceremoniële en rituele betekenis. De zetel staat op vier poten en één holle zuil in het midden, die staan voor de vier windrichtingen en de basis, de aarde. De ziel, de kracht van de gebruiker, komt door rituelen in die holle middenpoot terecht, waarmee hij de eigenaar van de zetel wordt. De Ashanti-zetel was onderdeel van een ruil met het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam, tegenwoordig KIT.⁵³

⁵⁰ Een van de kisten (GM 06615) uit ca. 1675-1725 staat in Huis Zypendaal, de andere kist (GM 06616) staat in Kasteel Doorwerth.

⁵¹ GM 02257. Het is niet duidelijk of deze stoel via Alexander Ver Huell in de collectie is gekomen. Dat is wel het geval met de inmiddels afgestoten stoel GM 02258.

⁵² GM 10450. De stoel bevindt zich in Kasteel de Cannenburch.

⁵³ Het is in 1965 geruild met drie 'Papoea-bijlen', bijlen met stenen kop en een steel van bamboe uit begin twintigste eeuw (GM 07211 t/m GM 07213). De geruide zetel is mogelijk TM-2526-1 uit de huidige collectie van KIT.

Afb. 31: Chinese lakkast, ca. 1730. Het kleurrijke kabinet staat in Huis Zypendaal. Collectie Brantsen, Museum Arnhem GM 10429.

Afb. 32: Fauteuil uit ca. 1750-1770, met op het textiel een Chinese natuurprint van planten, bloemen, vogels en Aziatische personen. Collectie Brantsen, Museum Arnhem, GM 10450. De stoel staat bij Kasteel de Cannenburch.

Afb. 33: Kelkglas 'De Curaçao's Vaarder', ca. 1725-1745. Het toont het koopvaardijship 'De Duif', een koopman en een mand gevuld met tabak. Met dergelijke glazen konden plantage-eigenaren, kooplieden en investeerders drinken op hun koloniale kapitaal, verkregen door de arbeid van slaafgemaakte mensen. Museum Arnhem, GM 2007.003.

Afb. 34: Kelkglas met het VOC-embleem. Het dateert uit de eerste decennia van de twintigste eeuw en is een vorm van herdenkingskunst. Schenking S.A. van Oostsee Bisschop, Museum Arnhem, GMV 00008.

5. Kelkglazen

Museum Arnhem beschikt over meerdere kelkglazen die direct verwijzen naar het koloniale slavernijverleden. Dergelijke glazen werden gebruikt door plantage-eigenaren, kooplieden, investeerders en aandeelhouders om te pronken met hun koloniale bezit en koloniale kapitaal. Vanuit Nederland – en Arnhem – kon men toosten op de rijkdom verkregen door dwangarbeid van slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen. Dit staat in scherp contrast met de ontmenselijking die soms letterlijk staat afgebeeld op de glazen. Het kelkglas ‘De Curaçao’s Vaarder’ (GM 2007.003, afb. 33) toont het succes van de koloniale handel. Op de ene kant van het glas staat het koopvaardijship ‘De Duif’ afgebeeld. Aan de andere zijde staat een ronde gevlochten mand gevuld met tabak, met aan weerszijden ervan een Europese koopman met een pruik, steek, lang vest, jas en stok in de hand, en een inheemse man met lange haren, een verentooi en Europese kledij. Naast het afgebeelde tafereel van koloniale handel en koloniale winsten, symboliseren de koopman en inheemse man op stereotype wijze een personificatie van de continenten Europa en Amerika.⁵⁴ Verder impliceert de afbeelding de voor Europeanen succesvolle zogenaamde Trans-Atlantische ‘driehoekshandel’, waarbij schepen vanuit Nederland naar Afrika voeren, om vandaar met slaafgemaakte mensen naar – in dit geval – Curaçao, te varen. Hier werden de slaafgemaakten verkocht, waarna het schip gevuld met koffie, suiker, of zoals hier, met tabak naar Nederland terugkeerde. Thuis streek men de winsten op en kon men op de succesvolle handel drinken. ‘Driehoekshandel’ is bewust tussen aanhalingstekens geplaatst. De Trans-Atlantische driehoek gold namelijk alleen voor de Europeanen. Voor de Afrikanen die tot slaaf gemaakt werden was het een enkele reis, van Afrika naar slavernij in de Cariben of de Amerika’s.

Een ander belangrijk kelkglas laat koffieplantage Kleinslust in Suriname zien, aangelegd door Johannes Klein en gelegen aan de monding van de Tapoeripakreek, een zijkreek van de Matapica (GM 2007.004, afb. 5). De gravure toont velden met rechte rijen koffiebonen en slaafgemaakte mensen met manden die koffiebonen plukken. Prominent zijn verschillende gebouwen afgebeeld, waaronder een deels open loods waar de koffiebonen gedroogd werden en het woonhuis van de planter of eigenaar. Bovenaan het glas is de tekst ‘HET WELVAAREN VAN DE PLANTAGIE KLEINSLUST’ ingegraveerd. Ook hier verwijst het welvaren uitsluitend naar de koloniale winsten voor de Europeanen, het geldt niet voor de slaafgemaakte Afrikanen die gedwongen werden de zware dwangarbeid verrichten. Het glas is in 1764 gemaakt door glasgraveur Simon Jacob Sang, die veel gelegenheidsglazen maakte van Surinaamse plantages.⁵⁵ Een derde kelkglas met koloniale binding heeft aan de ene zijde een ingegraveerd gekroond schild met het monogram van de VOC en drie sterren (GMV 00008, afb. 34). Aan de andere zijde staat een bloemboeket afgebeeld. Het dateert uit de eerste decennia van de twintigste eeuw en de gravure is gemaakt door Ferdinand Kade. Hij graveerde veelvuldig het VOC-embleem op nieuwe glazen. Vooral in Zuid-Afrika is een groot aantal glazen van zijn hand bewaard gebleven.⁵⁶

⁵⁴ Het kelkglas is aangekocht in 2007, nadat het eerder al in langdurig bruikleen was van Albrecht Nicolaas baron de Vos van Steenwijk. Zie ook de uitgebreide beschrijving in het Adlib registratiesysteem door Kristin Duysters (2002).

⁵⁵ De gravure is vervaardigd door Jacob Sang in Amsterdam. Zie verder de uitgebreide beschrijving door Kristin Duysters (2002) in Adlib. Ook dit glas is na langdurig bruikleen van A.N. de Vos van Steenwijk in 2007 aangekocht. Zie ook Ineke Mok, ‘Jan Frederik Klein, nakomeling van slavenhouders op Huis Groote Haar te Gorssel’, in: *Sporen van slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem, herziene versie 2023), 18-19.

⁵⁶ Zie beschrijving door Kristin Duysters (2002). Het glas is aan het Gemeentemuseum Arnhem geschonken door S.A. van Oostsee Bisschop.

Afb. 35: Het Fort Sint George bij Elmina in het huidige Ghana. De Nederlandse vlag wappert op de toren, buiten de muren staan verschillende kleine huisjes. Legaat Alexander Ver Huell, Museum Arnhem, GM 2008.047. Op de tekening GM 2008.048 is het fort afgebeeld vanaf de plek tussen de brug en de huisjes.

Afb. 36: Kopergravure met een fragment uit de roman 'Paul et Virginie' (1787) van Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre. Het toont het moment waarop de slaafgemaakte jonge vrouw, over wie Paul en Virginie zich ontfermden, door de slavenhouder wordt geselsd. Collectie Brantsen, Museum Arnhem, GM 10950.

6. Tekeningen en schilderijen

De collectie van Museum Arnhem omvat honderden getekende en geschilderde illustraties en representaties van het koloniale en slavernijverleden. Landschappen en kaarten, mensen, dieren en planten, plantages, nederzettingen en forten, situaties en gebeurtenissen die overzee in de koloniën zijn vastgelegd. Of die hier, op basis van herinneringen, verhalen of eerdere voorbeelden, zijn (na)gemaakt. Het handelt om zowel voorstellingen ‘naar de werkelijkheid’ als om fantasiebeelden. De afbeeldingen zijn op velerlei manieren vastgelegd, in (schets)tekeningen, schilderijen, prenten, etsen, gravures en verschillende andere vormen. Een belangrijk deel van deze koloniale illustraties binnen de museumcollectie is afkomstig uit het legaat van Alexander Ver Huell en zijn van de hand van zijn vader Maurits Ver Huell (zie hoofdstuk 12).

De Collectie Ver Huell bevat ook een serie tekeningen van Nederlandse forten aan de westkust van Afrika en in de Indonesische archipel.⁵⁷ De meeste forten uit de serie bevinden zich in de Golf van Guinee, waaronder twee van Fort Sint George bij Elmina, in het huidige Ghana, zie afb. 35). Elmina was tussen 1637 en 1872 in Nederlandse handen en vormde een spil in de slavenhandel. Ook na afschaffing van de slavernij ronselden de Nederlanders hier nog Afrikanen om in een verkapte vorm van slavernij dienst te doen in het Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL). Dit is voor Arnhem relevant vanwege het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en Museum Bronbeek.⁵⁸ In de collectie van de familie Brantsen zit een ingekleurde gravure met gezicht op de Admiraliteit in Amsterdam, waarop de pakhuizen, werven en dokken van de VOC en Admiraliteit te zien zijn.⁵⁹ De Admiraliteit was niet alleen de marine van de Nederlandse Republiek, maar had zelf ook verschillende forten aan de westkust van Afrika in direct bezit.

Een andere interessante reeks uit de Collectie Brantsen bestaat uit vijf kopergravures naar de roman ‘Paul et Virginie’ van de Franse auteur, amateur-botanicus en reiziger Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1737-1814).⁶⁰ Het beschrijft een onmogelijke liefde van de twee tieners Paul en Virginie, kinderen van twee alleenstaande vrouwen uit verschillende sociale milieus, die samen opgroeien op het eiland Mauritius ten oosten van Afrika, in een idyllische en natuurlijke omgeving, die gelijktijdig gedomineerd werd door slavernij, ontmenselijking en wreedheid. Tegen de achtergrond van de tragisch romantische vertelling, vergelijkbaar met Romeo en Julia (Paul en Virginie worden van elkaar gescheiden en zullen pas in de dood met elkaar worden verenigd), worden sociale en maatschappelijke tegenstellingen als klassenverschillen, vrij en onvrij, goed en kwaad, binnen het verhaal verwerkt. De roman was vanaf verschijning in 1788 immens populair in Europa en is door tientallen kunstenaars gebruikt in prenten, schilderijen, opera’s en andere kunstuitingen. De afgebeelde kopergravure (GM 10950, afb. 36) laat het moment zien waarop de jonge Paul en Virginie een gevluchte, uitgehongerde en mishandelde slaafgemaakte jonge vrouw aantreffen, haar te eten geven en terugbrengen naar de slavenhouder. Deze laat ondanks zijn belofte de slaafgemaakte vrouw geselen, waarbij Paul het voor haar opneemt.

⁵⁷ GM 2008.047 t/m GM 2008.64

⁵⁸ GM 2008.047 en GM 2008.048. Voor Afrikanen als *Belanda Itam*, of ‘Zwarte Hollanders’ in Nederlands-Indië, zie: Ineke van Kessel, *Zwarte Hollanders. Afrikaanse soldaten in Nederlands-Indië* (Amsterdam 2005); Dineke Stam, ‘Bronbekers met Aziatische en Afrikaanse roots’, in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (Arnhem 2024), 170-173.

⁵⁹ GM 10795. Gravure van P. van Ryne, ca. 1752.

⁶⁰ GM 10949 t/m GM 10954.

Het boek *Paul et Virginie* maakt deel uit van het Legaat Alexander Ver Huell en stond in de kast bij Maurits Ver Huell. Hij verwijst in zijn manuscripten meermaals naar het verhaal en tijdens de terugreis van de Indonesische archipel naar Nederland in 1819 bezoekt Maurits Ver Huell op Mauritius verschillende locaties die in het boek beschreven worden. Hij maakte later nog een aquarel met de gedenktekens voor de twee ongelukkige geliefden in het *Quartier des Pamplemousses* op Mauritius.⁶¹

Ook Maurits' zoon Alexander Ver Huell heeft een tekening gemaakt met een 'koloniaal' onderwerp. Alexander had net als zijn vader Maurits oog voor leven in de marge en legde als een kroniekschrijver van het dagelijks leven de onfortuinlijke mensen in Arnhem vast. Opvallend is de hieronder afgebeelde tekening van vier 'Javanen' in de Arnhemse strafgevangenis. Het is rond 1890 gemaakt, kort nadat in 1886 de Arnhemse koepelgevangenis in gebruik was genomen.⁶² Het is helaas onduidelijk voor welke 'oproer' de vier mannen zijn opgepakt en of dit hier in de stad of in de regio plaats had. Alexander Ver Huell koesterde sympathie voor Nederlands-Indië en schreef in zijn dagboeken over de onderdrukte Javanen, waarbij hij een onafhankelijkheidsstrijd voorzag.

Afb. 37: Javaanse 'oproermakers' in de strafgevangenis te Arnhem. Vier gevangen Javaanse mannen en twee bewakers rond 1890 in de enkele jaren eerder geopende Koepelgevangenis. Het is helaas nog niet bekend bij welke 'oproer' de mannen betrokken zouden zijn geweest. Tekening in potlood en inkt door Alexander Ver Huell, GM 04308.

⁶¹ Maurits Ver Huell beschikte over een Londense uitgave van de roman: J.B.H. de Saint-Pierre, *Paul et Virgini* (Londres 1791). Het wordt bewaard in de Oude Collectie van Rozet Bibliotheek Arnhem, PPN 100418767 / Magazijn VH, 300, 94 H 18. De aquarel bevindt zich in de collectie van het Maritiem Museum Rotterdam, inv. nr. P2161-91.

⁶² Zie de beschrijving door Jochem van Eijsden (2021) in het Adlib registratiesysteem.

7. Enkele losse objecten

Er zijn verschillende losse objecten die op verschillende manieren verwijzen naar het koloniale en slavernijverleden, waarvan de verwervingsgegevens onbekend zijn, of die in het verleden zijn aangekocht.

In 1996 is een markante Arnhemse tafelklok uit ca. 1770-1780 aangekocht (Br. 001, zie afb. 1).⁶³ De wijzerplaat is gesigineerd met "Dk Schoonman Arnhem" (Dirk Schoonman). Het speelwerk bestaat uit zevenentwintig hamers op veertien bellen en laat ieder uur een van twaalf melodieën horen, variërend van marsmuziek tot volksliedjes. Behalve de tijd wordt ook de maan- en hoogwaterstand, de maand en dag aangegeven. De afbeeldingen op de wijzerplaat maken de klok relevant voor dit onderzoek. Vier werelddelen zijn kleurig geschilderd middels stereotype personages van verschillende etniciteit. Azië, rechtsboven, wordt gesymboliseerd door een kameel en een 'oosters' geklede man met een tulband; Amerika door een inheemse man met een primitief weergegeven krokodil en Afrika door een zwarte Afrikaanse man, een leeuw en een juwelenkist met kralen. Europa wordt linksboven afgebeeld als 'koningin van de wereld' door een gekroonde vrouw met wereldbol.

Een andere aankoop door het Gemeentemuseum Arnhem betreft het portret van Jan Andries van Braam (1833-1904, afb. 38), geboren in de hoogste koloniale kringen in toenmalig Batavia, huidig Jakarta. Hij is afgebeeld als 17-jarige jongeman op Bronbeek, dat door zijn vader Jan Jacob van Braam (1805-1884) in 1848 werd aangekocht, nadat de familie was teruggekeerd uit Nederlands-Indië.⁶⁴

Museum Arnhem beschikt over meerdere munten van verschillende koloniale Oost-Indische compagnieën. Niet alleen zilveren en koperen munten van de VOC, maar ook drie munten van de Britse East India Company, met een Indiase inscriptie.⁶⁵

⁶³ Zie beschrijving van Kristin Duysters (2004) in het Adlib registratiesysteem. De klok is gerestaureerd door klokken- en speelwerkrestaurator Melgert Spaander en meubelrestaurator Hans Piena.

⁶⁴ GM 05001. Zie beschrijving Kristin Duysters (2010). Voor de koloniale banden van de familie Van Braam zie Jan de Vries, 'Indische suikerschatten financieren Arnhemse Villa's. Jan Jacob van Braam (1805-1884)', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (Arnhem 2024), 37-40;

⁶⁵ Voor de VOC-munten zie GM 00359 t/m GM 00363 uit 1786 en GM 00367 t/m GM 00373 uit de periode 1790-1794; voor de Britse munten zie GM 4000.512.

Afb. 38: Portret van Jan Andries van Braam (1833-1904) op Bronbeek. Het landhuis is in 1848 door zijn vader aangekocht toen de familie zich na terugkeer uit Nederlands-Indië in Arnhem vestigde. Het portret is in 1850 gemaakt door Nicolaas Pieneman. Museum Arnhem, GM 05001. Fotografie Peter Cox.

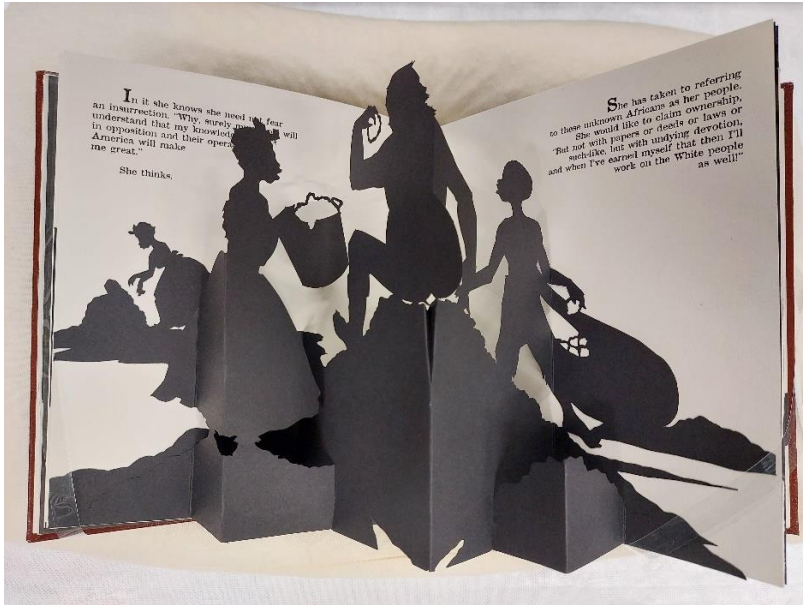
Afb. 39: Twee herdenkingspenningen voor de 'stichting' van Zuid-Afrika door Jan van Riebeeck 1652-1952. Schenking in 1952 van Medaillefabriek Stol in Culemborg, Museum Arnhem, GM 05702.

8. ‘Herdenkingskunst’

In de museumcollectie van Museum Arnhem bevinden zich ook verschillende objecten die dateren van na de afschaffing van de slavernij, maar die wel een duidelijke koloniale binding hebben, of het Nederlandse koloniale verleden expliciet ‘vieren’ en ‘herdenken’. Zo is het bord GM 02191 (afb. 6) in Delft gemaakt ter ‘viering’ van 300 jaar Batavia, de hoofdstad van het toenmalige Nederlands-Indië. In het midden van het bord staat een VOC-schip met daarboven het monogram van de Compagnie, geflankeerd door twee wapenschilden. Links het wapen van Batavia, een oranje schild met een zwaard van staal, omkranst door een groene lauwerkrans. Rechts staat het wapen met de Nederlandse leeuw. Op de rand van het bord staat de tekst ‘De cost gaet voor de baet uit 1598’. Dit laatste jaartal verwijst naar de Tweede Schipvaart naar de Indonesische archipel, waaraan ook het schip ‘Gelderland’ deelnam en dat onder meer de Molukse Banda-eilanden aandeed. Deze ‘schipvaarten’ vormden de directe aanleiding voor de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie.

Een ander voorbeeld zijn de twee herdenkingspenningen die herinneren aan de ‘stichting’ van Zuid-Afrika in 1652 door de Gelderlander Jan van Riebeeck (GM 05702, afb. 39). Het is typisch voor de Europese koloniale denkkaders, die voorbijgaan aan historische werkelijkheden. Jan van Riebeeck heeft Zuid-Afrika niet gesticht. Sterker, hij is ook niet de stichter van een verversingspost aan de Kaap de Goede Hoop, voor de Europese koloniale machten halverwege Europa en de Indonesische archipel, met welke opdracht hij door de VOC was uitgestuurd. Het Kaapse schiereiland kende al een lange handels- en contactgeschiedenis. Alleen al in de vijftig jaar voordat Jan van Riebeeck hier voor de VOC een permanente koloniale bezettingspost vestigde, gebruikten meer dan duizend schepen en ongeveer 200.000 bezoekers uit Oost en West de Tafelbaai als pleisterplaats, waarbij zij verzorgd werden door lokale Khoi-khoi gemeenschappen.⁶⁶ Op de voorzijde van de eerste munt staat het portret van Jan van Riebeeck, op de voorzijde van de tweede munt een VOC-schip. Op beide munten staat om de afbeelding de tekst ‘Jan van Riebeeck sticht Suid Afrika 1652’. Op de keerzijde van de munten staat het familiewapen van Van Riebeeck met daaronder de achtregelige tekst ‘Jan van Riebeeck / Geboren te Culenborg [sic] – 1619 / Overleden te Batavia – 1677 / Stichter en eerste / Commandeur van / de nederzetting / aan Kaap / De Goede Hoop’.

⁶⁶ Voor Gelderlanders en de vroege Kaapse bezettingsperiode zie mijn artikelen in: *Sporen van slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem, herziene versie 2023), 168-175; zie ook aldaar p. 47-49. Patric Tariq Mellet, *The Lie of 1652* (Cape Town 2020) biedt een nieuw, niet-Europees perspectief en daagt het (nog steeds) gangbare historische koloniale denkkader uit.

Afb. 40: Pagina uit het prentenboek van Kara Walker 'Freedom: A Fable (A Curious Interpretation of the Wit of a "Negress" in Troubled Times)'. Schenking KK (2017), Museum Arnhem, GM 2017.012.

Afb. 41: 'Scene 5 van 'The emancipation approximation'', uit een serie van 27 zeefdrukken waarin Kara Walker in satirische scènes wijst op het feit dat er ook na de afschaffing van de slavernij geen echte vrijheid was voor mensen van kleur. Museum Arnhem, GMU 00100.

Afb. 42: 'Gecko and Pineapple'. Beeld van plaatstaal uit de 'Sibylla Pineapple Series' van Sokari Douglas Camp. Het beeld is geïnspireerd op het werk van Maria Sibylla Merian. Museum Arnhem, GM 2024.019.

Afb. 43: 'Beaded Slave Chain', van Luisa Kuschel, gemaakt uit honderden glaskralen. Het is een visueel statement van verzet en een aanklacht tegen de koloniale misdaden en het huidige racisme. Museum Arnhem, GM 2021.157. Fotografie Benjamin Frik.

9. Moderne Kunst, andere perspectieven en interpretaties

De beleidsmatige aandacht van Museum Arnhem voor intersectionaliteit en focus op thema's als identiteit, gender en machtsongelijkheid is goed terug te zien in de hedendaagse kunstcollectie. Het museum richt zich bovendien bewust op kunstwerken waarin de relatie wordt gelegd tussen het koloniale verleden, postkolonialisme en de huidige machtsverhoudingen, waarbij plaats is voor de doorwerking en verwerking van dit verleden.

De indringende portretten van Saramacca-marrons in de serie *'Tree of forgetfulness'*, gemaakt door fotografe Laura Samsom-Rous, zijn hiervan een sprekend voorbeeld.⁶⁷ Voor het project volgde zij met haar partner Hans Samsom het spoor van de slavenhandel vanaf de West-Afrikaanse kustlijn van Senegal tot Angola en van Afrika tot de slavenplantages in het Caribische gebied en het bosland van Suriname. De hier geportretteerde Saamaka zijn nakomelingen van voormalige slaafgemaakte mannen en vrouwen die hun vrijheid wonnen door te vluchten van de plantages en als marrons in de Surinaamse bossen een vrij leven opbouwden en zich verdedigden tegen de Nederlandse koloniale bezetters en slavenhouders. De titel van de serie is ontleend aan de inheemse legende dat slaafgemaakten voorafgaand aan hun vertrek uit Afrika gedwongen zouden zijn om rond de 'boom van vergetelheid' te lopen en zich daarna niets meer zouden herinneren van hun verleden en afkomst.

Een vergelijkbare fotoserie is de serie *'Not for Sale'* die Alicia Framis in 2007 begon in Thailand.⁶⁸ De jongens, geportretteerd met ontbloot bovenlijf, dragen een halsketting met de tekst *'not for sale'*. De kinderen zien er gelukkig en gezond uit, de tekst op de ketting daarentegen verwijst naar de wereldwijde praktijk waarbij kinderen worden misbruikt, verkocht, verkracht en tot slaaf gemaakt. De foto's zijn van groot formaat (240x185cm), geïnspireerd door de meer dan levensgrote propagandaportretten van Mao en de Thaise koning Bhumibol.

Bijzonder zijn ook de series werken van de Afro-Amerikaanse Kara Walker die worden gekenmerkt door zwarte silhouetten op een lichte of blauwe achtergrond. In de serie *'The Emancipation Approximation'* geeft Walker een ironische interpretatie van de *Emancipation Proclamation* van Abraham Lincoln uit 1863, die formeel een einde maakte aan slavernij. In satirische scènes wijst Walker op het feit dat er ook na de afschaffing van de slavernij geen echte vrijheid was voor mensen van kleur en dat racisme en het idee van 'zwarte inferioriteit' bleven bestaan. Er was – of is – slechts sprake van een 'benadering van emancipatie of vrijheid' (afb. 40).⁶⁹

Museum Arnhem heeft van Kara Walker ook een prentenboek of kunstenaarsboek in bezit, *'Freedom: A Fable (A Curious Interpretation of the Wit of a "Negress" in Troubled Times)'*.⁷⁰ Het handelt over racisme en genderdiscriminatie tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog, waar een slaafgemaakte vrouw ervaart dat de onderdrukking gewoon doorgaat, ook nadat zij is vrijgelaten (afb. 41).

⁶⁷ De kleurenfoto's GMY 00009 t/m GMY 00015 zijn in 2005 door Museum Arnhem aangekocht. Zie ook de beschrijving door Marie Stel in het Adlib registratiesysteem.

⁶⁸ GM 2019.013.1 t/m GM 2019.013.5. De vijf foto's uit de zevendelige serie zijn in 2019 door Alicia Framis aan Museum Arnhem geschonken. Zie ook de beschrijving door Mirjam Westen (2019) in Adlib.

⁶⁹ De serie *'The Emancipation Approximation'*, bestaande uit 27 zeefdrukken, GM 00095 t/m GM 00121, zijn in 2001 aangekocht. Zie ook de beschrijving door Marie Stel (2020) in Adlib.

⁷⁰ GM 2017.012. Museum Arnhem heeft het werk uit 1997 verkregen dankzij Schenking KK (2017). Zie ook de beschrijving door Marie Stel (2020) in Adlib.

Recentelijk heeft Museum Arnhem een drietal beeldhouwwerken uit de *Sibylla Pineapple Series* van Sokari Douglas Camp verworven met steun van het Mondriaan Fonds. Deze zijn nog niet in Arnhem gearriveerd, maar wel interessant om hier te vermelden. De serie van de in Nigeria geboren Sokaria Douglas Camp is geïnspireerd op het werk van de Duitse kunstenaar en naturalist Maria Sibylla Merian (1647-1717). Zij bestudeerde planten en insecten en na haar vertrek naar Suriname in 1699 leerde Merian veel over de flora en fauna van het land met de hulp van oorspronkelijke bewoners en slaafgemaakten, die zij voor haar onderzoek en bij het verzamelen inzette. De gedetailleerde tekeningen en aquarellen over de metamorfose of verandering van Surinaamse insecten die zij maakte, zijn in 1705 in Amsterdam gepubliceerd in het monumentale werk *Metamorphosis insectorum Surinamensium*.⁷¹ De drie sculpturen van Sokaria Douglas Camp, vervaardigd van gesneden, gevormd en gelast plaatstaal, zijn afgeleid van de kleurrijke tekeningen van Merian. De kleren die de vrouwen dragen zijn geïnspireerd op traditionele Surinaamse klederdracht. De werken verwijzen naar sterke, wilskrachtige vrouwen die tegen dominante patriarchale structuren ingaan en hun eigen koers varen (afb. 42).⁷²

Het in 2021 aangekochte werk *Beaded Slave Chain* (GM 2021.157, afb. 43) is direct met het slavernijverleden verbonden. Het betreft een moderne 'slavenketting' gemaakt door de Mozambikaans-Duitse Luisa Kuschel uit honderden rode glaskralen. Dergelijke Europese – Tsjechische – glaskralen uit Europa speelden, net als onder andere wapens en buskruit, een belangrijke rol in de trans-Atlantische slavenhandel. De kralen werden in Afrika gebruikt als ruilmiddel om mensen te kopen, die vervolgens als slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen per schip naar de Caribische eilanden en de Amerika's werden vervoerd. Het onderzoek van Luisa Kuschel naar de kralen was ook een zoektocht naar haar eigen identiteit. De glaskralen waren voor Afrikanen een teken van status en klasse, de Europese kolonisten zagen de traditionele versiering van het zwarte lichaam met glazen kralen als primitief en minderwaardig. De kralenketen is een visueel statement van verzet en een aanklacht tegen de koloniale misdaden en het racisme van onze tijd.⁷³

Tentoonstellingen

Het collectiebeleid van Museum Arnhem is al meerdere decennia bewust gericht op het verwerven van kunstenaars (en hun objecten) met cultureel diverse achtergronden en gender. Dit is ook terug te zien in de wijze waarop de collectie en kunst gepresenteerd wordt rond maatschappelijke thema's en vraagstukken als identiteit en gender, machtsongelijkheid, racisme en (post)kolonialisme, en vormen van doorwerkingen en intersectionaliteit. Verschillende grotere en kleinere tentoonstellingen waren de afgelopen jaren gerelateerd aan ongelijkheid, racisme en kolonialisme in grotere en kleinere tentoonstellingen.⁷⁴

⁷¹ In 2016 is een volledige facsimile uitgegeven van de originele uitgave uit 1705 door Uitgeverij Lannoo en de Koninklijke Bibliotheek, *Metamorphosis Insectorum Surinamensium / Verandering der Surinaamsche insecten*.

⁷² Het betreft *Pineapple Yellow* (GM 2024.018), *Gecko and Pineapple* (GM 2024.019) en *Banana Daisy* (GM 2024.020). Zie ook de beschrijving door Manon Braat (2024) in Adlib.

⁷³ Zie de beschrijving door Anne-Karlijn van Kesteren (2022) en de verwervingsformulieren in Adlib.

⁷⁴ Bijvoorbeeld 'Museum of Memory' in 2024, met aanwinsten uit de laatste vijf jaar en 'Living, Forgiving, Remembering' van Lana Mesić, Hiwa K., Voluspa Jarpa e.a., die in 2021 in de Eusebiuskerk plaatsvond tijdens de verbouwing van Museum Arnhem. Informatie over eerdere tentoonstellingen is terug te vinden via: <https://www.museumarnhem.nl/nl/tentoonstellingen/date:archief>.

Wat betreft tentoonstellingen over het slavernijverleden, doorwerkingen en perspectieven zijn twee recente kleinere 'Koepeltentoonstellingen' belangrijk om te noemen. De tentoonstelling *'Inheritance – Mapping Colonial History #2'* van de Zimbabwaans-Nederlandse beeldend kunstenaar Sithabile Mlotshwa, liet zien hoe de Nederlandse slavernij en slavenhandel over de hele wereld en ook met Gelderland verbonden is.⁷⁵ Een van de collages, *'The House that slavery built'*, samengesteld uit schilderijen en foto's, laat de rijkdom van de familie Brantsen uit slavernij zien en het landgoed en Huis Zypendaal dat zij daarmee financierden.⁷⁶

Een andere uiterst waardevolle en relevante Koepeltentoonstelling is *'Onze koloniale werkelijkheden'* van onderzoeker en schrijver Sahar Noor en documentaire-fotograaf Milan Schellingerhout.⁷⁷ De krachtige portretten van de door Milan geportretteerde nazaten van slaafgemaakte mensen en contractarbeiders zijn gemaakt op verschillende Arnhemse locaties, stadsparken gebouwen, die verbonden zijn met het slavernijverleden. Zij worden begeleid en versterkt door de teksten van Sahar naar interviews met de geportretteerden. De foto's en teksten kantelen het beeld van het koloniale erfgoed van Arnhem en de doorwerkingen van het slavernijverleden door de verschillende perspectieven, diverse stemmen en een ander narratief. De slaafgemaakte voormoeders en -vaders krijgen hiermee een stem en *agency*.

Het is daarom jammer dat van kleinere tentoonstellingen in het museum – en de stad – vaak geen andere herinnering achterblijft dan de tentoonstellingsinfo op de website. De beelden en stemmen uit bijvoorbeeld *Onze koloniale werkelijkheden* dreigen daarmee weer te verdwijnen en te verstommen zodra de expositie afgerond en voorbij is. In dit geval is het extra spijtig omdat de tentoonstelling direct aansluit op het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* en een vervolg geeft op de *oral history* verhalen hierin. Als voorbeeld heb ik in dit rapport twee portretten opgenomen van Urmie Leming in Huis Zypendaal, samen met haar verhaal, zoals dat zo sprekend is vastgelegd in woord en beeld door respectievelijk Sahar Noor en Milan Schellingerhout (zie p. 58 met afb. 66 en 67). De historische (en koloniale) collecties zoals van de familie Brantsen, die als plantage-eigenaren het huidige Huis Zypendaal gebouwd hebben, worden van andere en nieuwe perspectieven voorzien, met kunst, foto's, en *oral history*, het verhaal en de stem van Urmie. Het voelt bijna als een visualisering van Anna van Vossenburg, alsof we het meisje geboren in slavernij op de Surinaamse plantage Vossenburg, als volwassen vrouw in de ogen kunnen kijken, in het huis dat fysiek en symbolisch haar verleden in slavernij vertegenwoordigt, en dat van haar lotgenoten die in onvrijheid – ontmenselijkt – met hun dwangarbeid op de suikerplantage het kapitaal voor de familie Brantsen hebben voortgebracht.

⁷⁵ Voor de tentoonstellingsinfo, zie: <https://www.museumarnhem.nl/nl/tentoonstellingen/sithabile-mlotshwa>.

⁷⁶ Voor dit en de andere geëxposeerde kunstwerken, zie de website van Sithabile Mlotshwa: <https://sithabileartprojects.com/Inheritance-Mapping-Colonial-History-2>.

⁷⁷ Voor de tentoonstellingsinfo, zie: <https://www.museumarnhem.nl/nl/tentoonstellingen/onze-koloniale-werkelijkheden>.

Afb. 44: Klein kabinet uit ca. 1700 met schildpad inlegwerk en twee deuren. Afgestoten door Museum Arnhem in september 2024. Ondanks de lage waardering door Museum Arnhem werd het in oktober 2024 door Derksen Veilingen verkocht voor € 5200,-. Legaat Ver Huell, Museum Arnhem, GM 02255.

Afb. 45: Klapbuffet uit ca. 1780-1890 vervaardigd uit tropisch satijnhout, purperhart, rozenhout. De buffetkast is versierd met Aziatische afbeeldingen. Afgestoten door Museum Arnhem in september 2024, wordt het in maart 2025 overgedragen aan Geldersch Landschap & Kasteelen. Legaat Jules Brantsen, Museum Arnhem, GM 10434.

10. Ontzamelen en afstoten van objecten

Vanaf midden jaren 1990 is begonnen met actieve ontzaming van onderdelen uit de museumcollectie. In deze periode werden onder meer de collectie archeologie verplaatst naar het Museum Het Valkhof en de collectie topografie ondergebracht bij het Gelders Archief. Sindsdien zijn incidenteel ook beeldende kunstwerken afgestoten. Huidige ontzamelingen houden niet alleen verband met aanscherpingen van het museumprofiel, maar ook met de beperkte behuizing van de depots.⁷⁸

De legaten Ver Huell en Brantsen waren onderdeel van een LAMO-project, Leidraad Afstoting Museale Objecten.⁷⁹ In de voorgenomen besluiten tot afstoten staat voor beide collecties als reden voor afstoting vermeld: 'Een groot deel van deze objecten is al jaren niet meer tentoongesteld en zullen waarschijnlijk in de toekomst ook niet meer tentoongesteld gaan worden. Daarnaast is een deel in slechte staat. Bovendien bevat deze deelcollectie enkele grote objecten die veel ruimte in nemen in het depot.'⁸⁰ Inmiddels zijn in september en oktober 2024 verschillende objecten afgestoten uit de legaten Ver Huell (37) en Brantsen (17). In een separate bijlage bij dit rapport is een overzicht opgenomen van de afgestoten objecten.⁸¹ Verschillende objecten uit het legaat Brantsen krijgen een plek bij het Geldersch Landschap & Kasteelen (GLK) en blijven op die manier behouden voor het Arnhemse of Gelderse erfgoed.⁸² De overige stukken, waaronder alle afgestoten objecten uit het legaat Ver Huell, zowel meubilair als kledingstukken, zijn via Derksen Veilingbedrijf verkocht. Drie objecten zijn onherstelbaar beschadigd en niet meer te repareren.⁸³

De meeste meubels in de afgestoten selectie zijn gemaakt van tropische houtsoorten en dateren vanaf midden zeventiende eeuw tot eind negentiende eeuw. Zeker voor de stukken uit de zeventiende en achttiende eeuw geldt dat deze expliciet verweven zijn met het koloniale slavernijstelsel, de VOC, WIC en/of ander Europese Oost- en West-Indische Compagnieën. Enkele interessante afgestoten objecten uit het legaat Brantsen zijn een achttiende-eeuws klapbuffet vervaardigd van satijnhout, purperhart en rozenhout, met Aziatische afbeeldingen (GM 10434, afb. 45) en een fauteuil van notenhout met oriëntaalse print (GM 10449). Beide stukken worden overgedragen aan het GLK. Onder de afgestoten en geveilde objecten uit het legaat Ver Huell is een lakkabinet met schildpad inlegwerk uit ca. 1700 (GM 02255, afb. 44), dat ondanks de lage LAMO-waardering nog € 5200,- opbracht. Ook een rijkversierde notenhouten stoel met de zitting en rugleuning gemaakt van rotan uit ca. 1700 (GM 02258) is inmiddels geveild, net als een tafeltje van hout met een Aziatisch landschap, daterend uit ca. 1780-1800 (GM 02013).

⁷⁸ Gebaseerd op het interne document 'Verzamelgeschiedenis Museum Arnhem' van Mirjam Westen.

⁷⁹ Zie Leidraad afstoten museale objecten, 2023: https://museumvereniging.nl/wp-content/uploads/2023/10/2023_MV_LAMO.pdf.

⁸⁰ De aangehaalde tekst komt uit het besluit voor de 'Deelcollectie: legaat Ver Huell'. Een vergelijkbare tekst staat vermeld in het besluit met betrekking tot het legaat Brantsen.

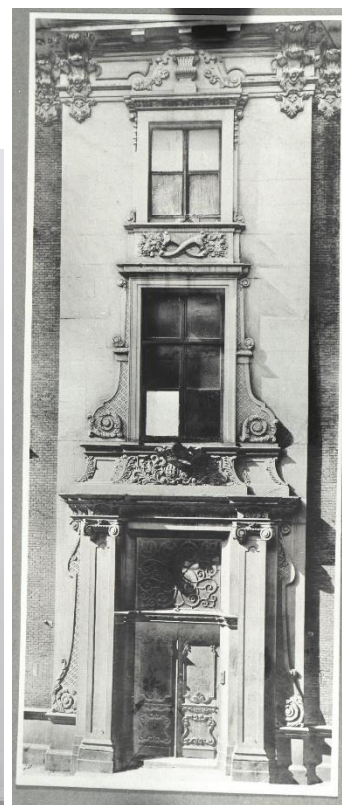
⁸¹ Uit het legaat Ver Huell zijn alleen de kledingstukken niet opgenomen in de bijlage. Het betreft GM 03299, GM 03301 t/m 03308, GM 03312 en GM 03657. Verzoek voor toegang tot de bijlage kan worden ingediend bij Museum Arnhem.

⁸² Het betreft GM 07339, GM 10428, GM 10434, GM 10435, GM 10437, GM 10448 en GM 10449.

⁸³ GM 11057 uit het legaat Ver Huell en JB 024, JB 025 uit het legaat Brantsen.

Afb. 46: De Buitensociëteit aan de Utrechtseweg, ca. 1880-1890. Het gebouw vormt de basis van het huidige Museum Arnhem. Gelders Archief, 1501-04-15737.

Afb. 47: Portaal van de Olde Munte (GM 4000.922) in de Bakkerstraat 56 ingemetseld in de buitenmuur aan de achterzijde van Museum Arnhem. De Olde Munte is in 1729 gebouwd in opdracht van het echtpaar Johan Brantsen en Hester de Vree, mede gefinancierd met opbrengsten uit de Surinaamse suikerplantage Vossenburg. Anna van Vossenburg heeft hier tot aan haar dood in 1780 in dienst van de familie Brantsen gewoond en gewerkt. Foto: Aschwin Drost. **Afb. 48:** Vensteromlijsting uit de Olde Munte (GM 4000.920). Studio Marc Pluim Fotografie. **Afb. 49:** De Olde Munte ca. 1910, met onder het deurportaal en bovenaan de vensteromlijsting. Gelders Archief, 1501-04-1379.

11. Het gebouw – Van Buitensociëteit tot Museum Arnhem

Niet alleen zijn vele objecten en deelcollecties van Museum Arnhem direct en indirect verbonden met het koloniale en slavernijverleden, het geldt ook voor het gebouw zelf. De basis van het huidige museumgebouw aan de Utrechtseweg, inclusief de koepel, wordt gevormd door het pand dat in 1844 de locatie vormde van de 'Buiten-Sociëteit' (afb. 46). Deze was opgericht en werd gefrequenteerd door 'Indiëgangers', oud-kolonialen die rijk waren geworden in de Indonesische archipel, aan slavernij en de arbeid van slaafgemaakten. Zij vestigden zich na hun komst naar Nederland hier in het 'Haagje van het Oosten', in en rond Arnhem, vaak als renteniers, soms nog als actieve ondernemers met hun kapitaal verkregen uit de koloniale wereld en het slavernijsysteem.⁸⁴ Toen de sociëteit in 1912 werd opgeheven, kocht de gemeente Arnhem het gebouw aan voor de huisvesting van een nieuw museum, ter vervanging van het Arnhemsch Museum van Oudheden in De Waag. Door de toename van het aantal objecten, niet in de laatste plaats vanuit het legaat Ver Huell, voldeed deze locatie niet meer.

In de buitenmuren van Museum Arnhem zijn twee buitengewone omlijstingen opgenomen, afkomstig uit de grote patriciërswoning in de Bakkerstraat, nr. 56, die bekend stond als De Olde Munte. Het stadspaleis is in 1729 gebouwd in opdracht van het echtpaar Johan Brantsen (1699-1744) en Hester Henriëtte de Vree (1712-1742) en werd mede gefinancierd met inkomsten uit de opbrengsten en arbeid van slaafgemaakte mensen op de Surinaamse suikerplantage Vossenburg. Anna van Vossenburg, de voormalige slaafgemaakte die met de zussen De Vree naar Arnhem was gekomen, verhuisde met het echtpaar Brantsen-De Vree mee naar De Olde Munte. Hier heeft zij de rest van haar volwassen leven tot aan haar dood in 1780 gewoond en gewerkt in het huis dat is gebouwd met kapitaal verkregen van de plantage waar zij rond 1711 in slavernij is geboren.⁸⁵

De Olde Munte is in 1926 gesloopt. De deuromlijsting van de hoofdentree is ingemetseld in de achtergevel van het Gemeentemuseum, bij het terras in de tuin van het huidige Museum (GM 4000.922, afb. 47 en 49). Het bestaat uit pilaren en friezen in klassieke stijl, met in de bovenste fries, een uitstekende kroon met twee wapenschilden. Links het familiewapen van de familie Brantsen en rechts dat van de familie De Vree. De vensteromlijsting van het bovenraam van de Olde Munte is nu verwerkt aan de oostzijde van het vooruitstekende deel van de voorgevel van het museumgebouw (GM 4000.920, afb. 48 en 49). Het is onder meer versierd in de vorm van een reliëf van twee gekruiste hoorns des overvloeds, een verwijzing naar de rijkdom van de familie Brantsen, voor een belangrijk deel afkomstig uit verdiensten uit slavernij.

⁸⁴ Zie voor de Buitensociëteit en de koloniale connectie het artikel van Dineke Stam, 'Grote Sociëteit en Buiten Sociëteit in de negentiende eeuw', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 195-198.

⁸⁵ Zie, ook hierboven, 'Collecties Branten', p.19 en voor Anna van Vossenburg: Dineke Stam, Ineke Mok en Else Gootjes, 'Anna van Vossenburg', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 144-151.

Afb. 50: Portret van Q.M.R. 'Maurits' Ver Huell op 25-jarige leeftijd. Christoph Suhr, 1812. Het portret is gemaakt in de periode tussen zijn reizen naar Brazilië (1807-1810) en de Indonesische archipel (1815-1819). Legaat Alexander Ver Huell, Museum Arnhem, GM 00815. Fotografie Peter Cox.

12. Q.M.R. ‘Maurits’ Ver Huell

Quirijn Maurits Rudolph Ver Huell (1787-1860, afb. 50) komt uit een voornaam Gelders geslacht van de nauw verbonden families Ver Huell en Staring. Hij is geboren in het grootouderlijk huis in Zutphen, als oudste zoon van Everhard Alexander Ver Huell (1759-1829) en Anna Aleida Staring (1768-1810). Zowel zijn vader als beide grootvaders, Quirijn Maurits Ver Huell en Rudolph Jan Staring waren bestuurder en burgemeester in respectievelijk Doesburg, Doetinchem en Zutphen. Maurits was echter, net als verschillende ooms en (achter)neven, voorbestemd als zee- en marineofficier. Na zijn pensionering als equipagemeester van de Rotterdamse marinehaven verhuisde het gezin, met zoon Alexander Ver Huell, in 1850 naar de Bovenbergstraat in Arnhem. De grote en bijzondere collectie van Maurits Ver Huell vormt een belangrijk onderdeel van het legaat dat Alexander Ver Huell bij zijn dood in 1897 naliet aan de stad Arnhem.

Maurits Ver Huell had van jongs af aan grote passie voor natuur en tekenen en voelde zich als volwassene boven alles natuurhistorisch onderzoeker en schrijver en hij tekende ook als marineofficier zijn leven en ervaringen in woord en beeld op. Zo legde hij zijn ervaringen en belevenissen vast in de Portugese kolonie Brazilië (1807-1810) en in de Indonesische archipel (1815-1819). Ver Huell is daarbij een ooggetuige en verslaglegger met verschillende ‘petten’. Hij legde zijn ervaringen vast als zeeofficier, koloniaal functionaris, natuurhistorisch onderzoeker en ‘toerist’ in zowel de koloniale wereld in het westen als oosten. Hij had bijzonder oog voor leven in de marge en tekende en beschreef zowel inheemse als slaafgemaakte mensen. Hierdoor zijn niet alleen de namen bewaard van tientallen slaafgemaakte en vrijgemaakte mannen en vrouwen, maar soms ook portretten en beschrijvingen van individuele mensen.⁸⁶

Flarden uit de levens van inheemse en slaafgemaakte mensen zijn veelvuldig terug te vinden in de aantekeningen van Maurits Ver Huell, de later gepubliceerde reisbeschrijvingen en verschillende van zijn schetsen en aquarellen. Weliswaar altijd gezien vanuit de paternalistische Europese en romantische blik van Ver Huell en waarbij *zijn* ervaringen centraal stonden, maar altijd als mens. Via zijn pen en penseel krijgen verschillende inheemse en slaafgemaakte mensen soms letterlijk een gezicht, een naam en een verhaal. Deze combinatie maakt hem uniek in een Europees koloniale wereld, waar inheemse en slaafgemaakte mensen als individu niet noemenswaardig, of niet menswaardig geacht werden. De verzameling tekeningen en aquarellen van Maurits Ver Huell worden grotendeels binnen de collectie van Museum Arnhem bewaard, als onderdeel van het legaat van zijn zoon Alexander Ver Huell.⁸⁷ De schriftelijke collectie, waaronder documenten, manuscripten voor publicaties en ‘levensherinneringen’, worden bewaard in het Gelders Archief.⁸⁸

⁸⁶ Aschwin Drost, ‘Maurits Ver Huell – Marineofficier, tekenaar en schrijver. Sporen van slavernij in woord en beeld’ in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 239-241.

⁸⁷ Zie boven onder ‘Collecties Ver Huell’, p. 15-17.

⁸⁸ Gelders Archief, Toegang 2039 Alexander Ver Huell: <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mizig=210&miadt=37&micode=2039&miview=inv2>. Zie onder meer: ‘Journaal, gehouden aan boord van Z.M. De Vlieg, 1807-1808’ (inv. nr. 44); ‘Episode uit een driejarige krijgsgevangenschap op de kust van Brasiliën’ (inv. nr. 63); ‘Journaal, gehouden aan boord van Z.M. Admiraal Evertsen door Q.M.R. Ver Huell, kapitein-luitenant ter zee, 1816-1818’ (inv. nr. 45); ‘Stukken over de schipbreuk van Z.M. Admiraal Evertsen in 1819’ (inv. nr. 46); ‘Christina Martha. Oostersch-Romantisch-Historisch Tafreel’ (inv. nr. 64); ‘Herinneringen van een reis naar Oost-Indiën van 1815 tot 1819’, door Q.M.R. Ver Huell, 1815-1819’, manuscript van het in 1836 gepubliceerde werk (inv. nr. 60); ‘Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell’, manuscript voor een biografie over Q.M.R. Ver Huell door Alexander Ver Huell (inv. nr. 58).

Afb. 51: Brazilië: Tocht naar een suikerfabriek door Q.M.R. Ver Huell. Rechts krijgt het gezelschap, terwijl Maurits het tafereel vastlegt, kokosnoten aangereikt door slaafgemaakte mannen. Museum Arnhem, GM 11248. Studio Marc Pluim Fotografie.

Afb. 52: Slaafgemaakte vrouwen baden en wassen lakens bij het meer O'Digue. Q.M.R. Ver Huell, Museum Arnhem, GM 11244.

Afb. 53: 'Isidore in haar feestgewaad, na 't leven getekend den 8 dec 1809' door Maurits Ver Huell. Museum Arnhem, GM 11247.

Brazilië

De eerste persoonlijke confrontatie met de koloniale wereld en slavernij had Maurits Ver Huell in Brazilië, waar hij tussen januari 1808 en juli 1810 verbleef. Hij was eigenlijk onderweg naar Batavia, maar na een gevecht met de Britten op de Atlantische Oceaan wist het gehavende schip 'De Vlieg' Salvador de Bahia te bereiken. Omdat Nederland op dat moment ook in oorlog met Portugal was mocht de bemanning Portugese kolonie niet verlaten.

Maurits Ver Huell beschrijft in *Mijne eerste Zeereis* zijn indrukken en waarnemingen van slavernij en slaafgemaakte mensen.⁸⁹ Hij schrijft onder meer over de aankomst van slaafgemaakten aan boord van een schip, 'waarin zij als balen koopwaren op één gestuwd waren geweest'. Zij werden vervolgens voortgedreven naar de slavenmarkt, 'Mannen, vrouwen, kinderen, van allen ouderdom, naakt, in den volstreksten zin, mager en uitgeteerd door kommer en ellende, met waggelende schreden elkander ondersteunende'.⁹⁰

Tijdens verschillende tochten in de omgeving van Salvador de Bahia legt hij zijn confrontaties met slavernij en ontmoetingen met slaafgemaakten vast. Enerzijds ziet en benoemt Maurits het leed en de onmenselijkheid van slavernij 'waartoe de eene mensch den anderen doemt', zoals hij het verwoordt, maar anderzijds is er altijd de paternalistische Europese blik die slavernij relateert en soms ook romantiseert. Veel van de aquarellen van Maurits Ver Huell vertellen een verhaal, of zijn visuele compilaties van zijn geschreven reisverslagen en doen vaak gemoedelijk aan.⁹¹

De aquarel op pagina 50 bovenaan (GM 11248, afb. 51) geeft een visuele beschrijving van een tocht naar een grote suikerfabriek aan de monding van de rivier 'Sergipe del Conde' bij São Francisco.⁹² Het toont de hoekige fabriek linksonder in de vallei, met slavenhutten. Maurits heeft zichzelf afgebeeld terwijl hij het tafereel vastlegt, rechtsonder, waarbij slaafgemaakte mannen kokosnoten aan zijn gezelschap aanreiken. Een van hen zit boven in de boom en snijdt de noten af. Op de aquarel GM 12244 (afb. 52) staan slaafgemaakte vrouwen afgebeeld die baden en lakens wassen, terwijl andere vrouwen lakens brengen en grote waterkruiken dragen. Afb. 53 (GM 11247) toont 'Isidore in haar feestgewaad na 't leven getekend'. Isidore is een van de (voormalige) slaafgemaakte mensen die door Ver Huell letterlijk een gezicht, een stem en geschiedenis krijgen, al is het wel nadrukkelijk Maurits' beeld van haar, en zijn woorden waarmee hij haar en haar leven beschrijft. Hij noemt haar 'mijne waschvrouw, de jonge en schone mulattin Isidore'. Zij was een voormalige slaafgemaakte vrouw, inmiddels een vrije vrouw, die nu zelf mensen in slavernij hield en die het daadwerkelijke werk, zoals de was, voor Maurits deden.

⁸⁹ Het gepubliceerde reisverslag van Q.M.R. Ver Huell, *Mijne eerste Zeereis* (Rotterdam 1842) is online beschikbaar via: <https://books.google.nl/books?id=9wZPZF4cZnWC&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>. De Linschoten Vereniging bracht het werk opnieuw uit in 1976: H.J. Graaf, *De Reis van Z.M. "De Vlieg", Commandant Willem Kreekel, naar Brazilië* (Den Haag 1976), deel II. Zie voor Ver Huell en slavernij in Brazilië: Aschwin Drost, 'Sporen van slavernij in "Mijne eerste zeereis" van Q.M.R. Ver Huell', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 242-245.

⁹⁰ Q.M.R. Ver Huell, *Mijne eerste zeereis*, (Rotterdam 1842), 248-250.

⁹¹ Voor schetsen en aquarellen van Maurits Ver Huell met betrekking tot Brazilië in de collectie van Museum Arnhem, zie speciaal GM 11227 t/m GM 11251.

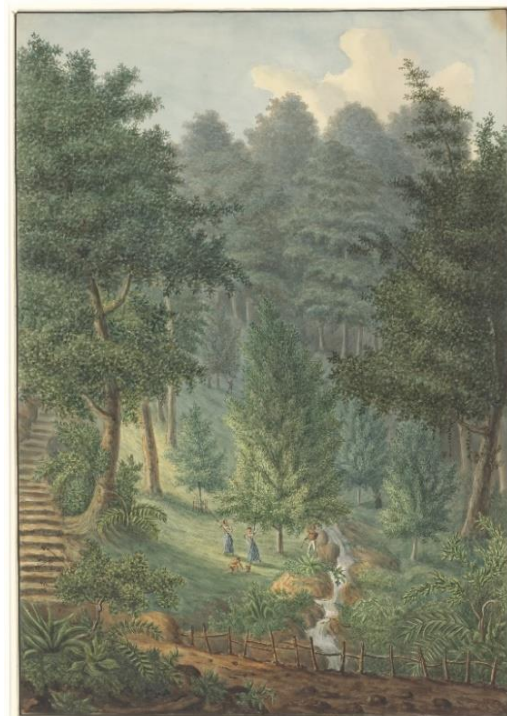
⁹² Zie voor de beschrijving van de tocht Q.M.R. Ver Huell, *Mijne eerste zeereis* (Rotterdam 1842), 244-245.

Afb. 54: Roosje, een slaafgemaakte vrouw op het muskaatnotenperk Bojouw op het Banda-eiland Lothor. Aquareltekening door Q.M.R. Ver Huell. Museum Arnhem, GM 01330.

Afb. 55: Schetstekening van Roosje, ter plekke door Maurits Ver Huell. Museum Arnhem, GM 01329.

Afb. 56: Slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen bij de muskaatnotenpluk op het Banda-eiland Lonthor, 1817. Aquarel door Q.M.R. Ver Huell. Museum Arnhem, GM 01327.

Afb. 57: Een eerdere versie, waarbij Maurits Ver Huell zichzelf heeft afgebeeld terwijl hij door slaafgemaakten wordt rondgedragen in een draagstoel. Q.M.R. Ver Huell, Museum Arnhem, GM 01326.

Indonesische archipel – de Molukse eilanden

Vijf jaar na zijn terugkeer uit Brazilië vertrok Maurits Ver Huell naar Indonesische archipel, waar hij tussen 1815-1819 verbleef. Na de val van Napoleon in 1815 volgde de ‘teruggave’ van de koloniën die de Britten hier in 1806 op de Nederlanders hadden veroverd. De teruggave werd nu eiland voor eiland geregeld, niet aan de lokale inheemse bevolking in de Indonesische archipel, maar aan de Nederlandse koloniale bezetter.⁹³

In april 1817 is Maurits Ver Huell als hoogste Nederlandse vertegenwoordiger betrokken bij de overdracht van de macht op de Molukse Banda eilanden. Slaafgemaakte mensen zijn binnen het verhaal van overheersing en winstbejag in de wereldomvattende handel in nootmuskaat en foelie als mensen pijnlijk afwezig. Op het grootste eiland van Banda, Lonthor, ontmoet Maurits de slaafgemaakte Roosje. Zij leefde als perkslavin op het muskaatnotenperk Bojouw, waar Ver Huell meer dan een maand verbleef. In zijn gepubliceerde reisverslag schrijft hij uitgebreid over Roosje, het harde leven in plantageslavernij en de zware straffen die Roosje en de andere slaafgemaakten te wachten stonden wanneer zij niet genoeg noten hadden verzameld. Hij heeft haar ter plekke in een schetstekening vastgelegd (GM 01329, afb. 55) en hiervan later ook een aquarelschildering gemaakt (GM 01330, afb. 54). Door beschrijvingen – in woord en beeld – kunnen we een glimp opvangen van Roosje.⁹⁴

De aquareltekening van afb. 56 (GM 01327) laat slaafgemaakte vrouwen, mannen en ook kinderen zien bij de notenpluk. Het is een latere versie van de potloodtekening (GM 01326, afb. 57) waarop Maurits zichzelf heeft afgebeeld terwijl hij door slaafgemaakte mannen wordt rondgedragen op een draagstoel tijdens een ‘tour’ over het eiland. Dit ontbreekt in de aquarelversie. Maurits Ver Huell heeft de draagstoel ook opgenomen in meerdere compositietekeningen zoals afb. 58, waarop Maurits Ver Huell zichzelf driemaal afgebeeld (GM 01323). Rechts vooraan neemt hij als koloniaal administrateur de plantageopbrengsten door. Links van het perkeniershuis komt hij terug van het bezoek aan de andere perken op het eiland en wordt hij op de draagstoel gedragen door slaafgemaakte. Op het terras van het huis zit hij op een stoel en kijkt uit over zee naar Banda Neira en de vulkaan Gunang Api. Verder is op de tekening nog te zien dat slaafgemaakte vrouwen en kinderen terugkomen van de notenpluk. Links zijn slaafgemaakten met boten weergegeven bezig met visvangst. Van deze tekening heeft Ver Huell een grote aquarel gemaakt voor de publicatie van zijn *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* in 1835-1836.⁹⁵

⁹³ Voor de schetsen en aquarellen van Maurits Ver Huell met betrekking tot de Indonesische archipel (en de reis heen en terug) uit de Collectie Ver Huell in Museum Arnhem, zie GM 01290 t/m 01460 en GM 01531 t/m GM 01534. Maurits Ver Huell publiceerde in 1835-1836 zijn tweedelige reisherinneringen: Q.M.R. Ver Huell, *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* I (1835) en II (1836). Deze twee boeken zijn door de Linschoten Vereniging heruitgegeven, waarbij de speciaal door Maurits Ver Huell vervaardigde aquarellen zijn toegevoegd: Chris F. van Fraassen en Pieter Jan Klapwijk, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819* (Zutphen 2008). De aquarellen bevinden zich in de collectie van het Maritiem Museum Rotterdam, inv. nr. P2161-01 t/m P2161-100.

⁹⁴ Voor Roosje en het verblijf van Maurits bij de Banda-eilanden, zie: Aschwin Drost, ‘Roosje, Ida Magdalena en perkslavernij op Banda’, in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 246-250.

⁹⁵ Collectie Maritiem Museum Rotterdam, P2161-30.

Afb. 58: Compilatie of samenvatting van het verblijf op muskaatnotenperk Bojouw. Lonthor. Maurits Ver Huell heeft zichzelf afgebeeld als administrateur aan een tafel, rondgedragen door slaafgemaakte mannen en zittend op de veranda. Museum Arnhem, GM 01323.

Afb. 59: De beklimming van de Gunung Api. De slaafgemaakte Mingo, op het midden van de afbeelding, draagt de Nederlandse vlag naar de top. Q.M.R. Ver Huell, Museum Arnhem, GM01319.

Maurits Ver Huell heeft verschillende tekeningen en aquarellen gemaakt van de beklimming van de vulkaan Gunang Api. Hij heeft deze zware tocht, waaraan meerdere slaafgemaakte mannen deelnamen, ook in zijn publicatie vastgelegd. Met enkele medeofficieren en mariniers beklom Maurits de actieve vulkaan. De slaafgemaakten droegen leidden de weg en droegen bagage mee de berg op. Op de tekening van afb. 59 (GM 01319), maakt hij expliciet melding dat 'de vlag [is] gedragen door Mingo – Slaef van den Heer Velten', een van de perkeniers op Banda. In de manuscripten verhaalt Maurits uitvoerig over de heldhaftige Mingo en de andere slaafgemaakten bij de nachtelijke beklimming van de vulkaan.⁹⁶

Na een verblijf van ruim een maand in de zuidelijke Molukse Banda-eilanden voegde Maurits zich met zijn schip weer bij de rest van het Nederlandse eskader bij de noordelijke Ambonse kruidnagel-eilanden. Hier raakte hij betrokken bij de Pattimura oorlog, waarbij de Ambonesen streden tegen de machtsovername door de Nederlanders. Herinnering aan de brute Nederlandse overheersing voor de tijdelijk Britse overname werd door de Ambonese leiders expliciet als reden gegeven om in opstand te komen.⁹⁷ Tijdens de oorlog deed het schip van Maurits Ver Huell dienst als gevangenis.

Christina Martha Tiahahu, dochter van Paulus Tiahahu, een van de Ambonese leiders, kwam tot tweemaal toe als gevangene aan boord bij Maurits. Hij tekent haar in gevangenschap (GM 01360, afb. 60), net als andere gevangengenomen leiders, waaronder Thomas Matulesy 'Pattimura' (GM 01358 en GM 01359).⁹⁸ De oorlogsleiders werden zonder uitzondering ter dood veroordeeld, onder wie ook Paulus Tiahahu.⁹⁹ Christina Martha werd aanvankelijk vrijgesproken, maar na haar tweede arrestatie veroordeeld tot een leven in slavernij. Daartoe zou zij naar Java worden overgebracht, maar zij overleed aan boord van het schip van Maurits Ver Huell.

Ver Huell is de enige ooggetuige die over Christina Martha Tiahahu heeft gepubliceerd en haar beeltenis op papier heeft vastgelegd. Bijna alle informatie over haar leven weten we dankzij de geschriften en tekeningen van Maurits Ver Huell. Hij heeft de tragische geschiedenis van de jonge Molukse vrouw ook gebruikt voor een fictieve liefdesgeschiedenis. 'Christina Martha. Oostersch-Romantisch-Historisch-Tafereel' speelt tegen de achtergrond van de Pattimura-oorlog. Op 28 februari 1837 droeg Maurits deze vertelling voor bij de Rotterdamse afdeling van de prestigieuze Hollandse Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.¹⁰⁰

⁹⁶ Tekeningen en aquarellen van de tocht naar Gunang Api: GM 01318 t/m GM 01322.

⁹⁷ Voor bronnen over de Pattimura-oorlog zie: 'Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902' via: <https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/middenmolukken17961902/#page=0&accessor=toc&view=homePane>. Voor de oorlog in relatie tot Maurits Ver Huell zie ook: Hans Straver, *Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklank in Indonesië* (Hilversum 2018), hoofdstuk 3, 'Een historie van Saparua', pp. 133-228.

⁹⁸ Voor Christina Martha Tiahahu, de oorlog en slavernij, zie: Aschwin Drost, 'Christina Martha Tiahahu, Ver Huell en de Pattimura-oorlog', in: *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (2024), 251-255.

⁹⁹ De executie, waarbij ook Christina Martha aanwezig was, is door Maurits vastgelegd in een aquarel gemaakt voor de publicatie van de *Herinneringen*, Collectie Maritiem Museum Rotterdam, 2161-50.

¹⁰⁰ Het manuscript, onderdeel van het legaat Ver Huell wordt bewaard in het Gelders Archief, Toegang 2039 Alexander Ver Huell, inv. nr. 64. Een gepubliceerde uitgave is verschenen door Hans Straver, *Q.M.R. Ver Huell. Christina Martha. Oostersch romantisch historisch tafereel* (Hilversum 2013).

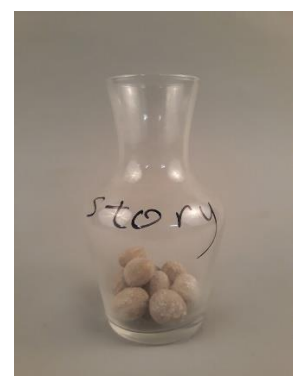
Afb. 60 en 61: Christina Martha Tiahahu, links als schetstekening gemaakt door Maurits Ver Huell aan boord van zijn schip. Op de aquarel rechts is zij geketend, haar vader zal kort daarna worden geëxecuteerd bij fort Beverwijk op Nusalaut, het geboorte-eiland van Christina Martha. Q.M.R. Ver Huell, Museum Arnhem, GM 01360 en GM 01361. Studio Marc Pluim Fotografie.

Afb. 62: Kora-kora kano gemaakt van kruidnagel. Collectie Ver Huell, Museum Arnhem, GM 2010-002. Studio Marc Pluim Fotografie.

Afb. 63: 'Orangbaai' kora-kora kano, oorlogsprouw. Deze kano's werden ingezet om kruidnagel en nootmuskaat te vorderen en bij strafexpedities. Q.M.R. Ver Huell, Museum Arnhem, GM 01470.

Afb. 64 en 65: Glazen gevuld met kruidnagel (GMU 00157.19) en muskaatnoten (GMU 00157.26). Onderdeel installatie 'Shisheye Omr 2 (Life Glass)' van Soheila Najand, Collectie Museum Arnhem.

Het verhaal van Maurits Ver Huell over de hartstochtelijke inzet en strijd van Christina Martha Tiahahu vormde de basis van mythe- en beeldvorming. Zij leeft voort als Martha Christina, een nationale heldin op de Molukken en in Indonesië, waarbij haar naam om onduidelijke redenen in de twintigste eeuw is omgedraaid.¹⁰¹

Een bijzonder object in de collectie van Museum Arnhem komt uit de collectie en het legaat Ver Huell. Het betreft een volledig uit kruidnagels bestaande kora-kora kano (GM 2010-002, afb. 62). De kano verwijst naar het 'succesvolle' monopolie dat de Nederlanders koloniale bezetters met bruto geweld hadden weten te verkrijgen op de Molukse eilanden. Dit type schepen werd ingezet bij 'honghitochten' om kruidnagel en nootmuskaat te vorderen en bij strafexpedities rond de eilanden om smokkel en 'illegale' handel te bestrijden.¹⁰² Het dateert uit de eerste decennia van de negentiende eeuw, de tijd dat Maurits bij Ambon was en Christina Martha ontmoette. Het ruikt na 200 jaar nog steeds naar kruidnagel.

Geuren zijn, net als verhalen van nazaten, belangrijke elementen bij het vastleggen en herinneren van het verleden. *Oral history* en *embodied knowledge*, waarbij ervaringen – waaronder geuren – worden vastgelegd en 'onthouden' in het lichaam. Net als verhalen, stemmen en beelden kunnen geuren herinneringen oproepen en zijn daarom onmisbaar bij het herkennen en erkennen van doorwerkingen uit het verleden in het heden. Een verzameling in de collectie van Museum Arnhem refereert precies aan dit element. Geuren als herinnering. De video-installatie '*Shisheye Omr 2 (Life Glass)*' is door kunstenaar Soheila Najand gemaakt in het kader van Sonsbeek "Present" 2001. Het bestaat uit videobeelden van de Veluwe en tientallen glazen potten en kruiken gevuld met kruiden en specerijen. Die geurige kruiden zijn afkomstig uit Najands thuisland Iran, waar zij in 1990 vandaan vluchtte. Zij heeft de verzameling vervolgens aan het Gemeentemuseum Arnhem geschonken (afb. 64 en 65).¹⁰³

Het koloniale slavernijverleden op de Molukse eilanden, de gebeurtenissen, waarbij Maurits Ver Huell als koloniaal functionaris dienstdeed en als ooggetuige en natuurhistorisch onderzoeker inheemse en slaafgemaakte mensen vanuit zijn ervaringen in tekeningen en geschriften vastlegde, het kruidnagelschip dat bij Maurits thuis stond en de geuren vertellen zo samen een verhaal van koloniale slavernij, Roosje en Christina Martha Tiahahu.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ik gebruik daarom bewust Christina Martha wanneer ik spreek over de historische vrouw, de naam waarmee zij gedoopt is. Wanneer het gaat over haar voortleven als nationale heldin gebruik ik Martha Christina.

¹⁰² Professor Matthias van Rossum refereerde expliciet aan de kora-kora kano uit de collectie Ver Huell tijdens zijn reflectie op het Arnhemse slavernijonderzoek tijdens de presentatie op 18 maart 2024 als voorbeeld en aanknopingspunt voor het vertellen van verhalen van koloniale onderdrukking.

¹⁰³ GMU 00157.1 t/m GMU 00157.38. Zie ook de beschrijving door Maria Stel (2020) in Adlib. De verzameling bestaat uit een koffer, een video en 36 glazen, potten en flessen gevuld met kruiden en specerijen zoals kruidnagel (GMU 00157.19), foelie (GMU 00157.22) en muskaatnoten (GMU 00157.26).

¹⁰⁴ Eerder is in Erfgoedcentrum Rozet Arnhem een kleine tentoonstelling geweest, 'Oost en West ontmoeten elkaar niet', waar Christina Martha, Roosje en Maurits Ver Huell onderdeel uitmaakten, zie tentoonstellingsinfo: <https://www.museumarnhem.nl/nl/tentoonstellingen/oost-en-west-ontmoeten-elkaar-niet>.

Urmie Leming in Huis Zypendaal:

‘Ik ben een nazaat van tot slaaf gemaakten en ik zit op de stoel van een plantagehouder die zijn geld verdiend heeft over de ruggen van mijn voorouders. Mijn voorouders hebben de pracht en praal van Huis Zypendaal nooit mogen zien of aanraken. Maar een paar generaties later zit ik in die woonkamer. Ik wil de next level halen. Mijn vader, Waldo Leming, kwam in 1975 uit Paramaribo naar Arnhem en was een van de eerste zwarte ondernemers. Daar waar mijn voorouders niet verder mochten, wil ik verder gaan. Zo mogen mijn kinderen en kleinkinderen overal binnen- en buitenkomen zonder zich te moeten verantwoorden voor hun huidskleur en of ze er wel of niet bij horen. We zijn ons ervan bewust dat heel veel pijn en leed is ontstaan in het slavernijverleden. Landen zijn leeggeplukt, waaronder Suriname, en alle grondstoffen zijn meegenomen onder het mom van de ‘Nederlandse handelsgeest’. Mijn missie is echt de nalatenschap die ik mijn kinderen en kleinkinderen wil meegeven: wees trots op jezelf en je afkomst, en benoem wat je ziet en voelt.’

Tentoonstelling *Onze koloniale werkelijkheden*, Museum Arnhem (29 okt. t/m 8 dec. 2024).

Tekst: © Sahar Noor

Foto's, afb. 66 en 67: © Milan Schellingerhout

Conclusie en aanbevelingen

De ‘sporen’ die met het Arnhemse slavernijonderzoek vaak letterlijk op de kaart zijn gezet en gekoppeld aan een locatie in en rond de stad, bestaan uit kleine stukjes, snippers archiefstukken en andere bronnen, de naam van een plek of in herinneringen van mensen. De fragmenten vertellen lang niet altijd een compleet verhaal, of bieden een eenzijdig perspectief. Andere ‘stemmen’, letterlijk via verhalen van nazaten, of meerdere en diverse onderzoeksmethoden, kunnen helpen om het koloniale en slavernijverleden vanuit verschillende perspectieven als een inclusief, gezamenlijke geschiedenis te vertellen en te laten zien. Hieraan kunnen museumcollecties actief bijdragen. Zo zijn meerdere soorten objecten binnen de verschillende collectieonderdelen in Museum Arnhem zowel direct als indirect verbonden met het (Arnhemse) koloniale en slavernijverleden en illustreren soms letterlijk de connecties van Arnhemse families en de museumcollectie met de koloniale wereld. Deze kunnen het historische én persoonlijke verhaal helpen illustreren, binnen en buiten tentoonstellingen. Het is een wisselwerking. De snippers informatie uit archieven zijn op zichzelf niet volledig en inclusief, maar kunnen in combinatie met nieuwe methoden van onderzoek en diversiteit aan en in bronnen – waaronder voorwerpen uit musea – wel tot een inclusief verbindend verhaal komen. Andersom geven museumobjecten op zichzelf ook geen compleet beeld, maar zijn zij in staat om in combinatie de gelaagdheid en meervoudige perspectieven te tonen, historische (on)werkelijkheden af te pellen en toekomstige verhalen van het Arnhemse historische en culturele erfgoed te delen.

Sporen van het slavernijverleden zijn overal aanwezig in Arnhem, soms verborgen in het volle zicht. Zij zijn op verschillende locaties en op meerdere niveaus fysiek terug te vinden. Hetzelfde geldt voor de museumcollectie van Museum Arnhem (en alle andere bewaarplaatsen in Arnhem). Binnen verschillende collecties en eigenlijk alle objectgroepen zijn sporen van het koloniale en slavernijverleden, plus doorwerkingen en verwerking hiervan, terug te vinden. Van aardewerk en serviezen tot gebruiksvoorwerpen en meubilair, van kunstnijverheid tot beeldende kunst, van historische tekeningen tot moderne installaties, zoals in de verschillende hoofdstukken getoond.

Dit onderzoeksrapport naar *Sporen van het koloniale en slavernijverleden in de collectie van Museum Arnhem* is omvangrijk en tegelijk te beschouwen als een mogelijke ‘pilot’. Niet alleen dient de museumcollectie voortdurend doorgenomen en bevraagd te worden, over wat zij kan vertellen of laten zien over het Nederlandse, Gelderse en specifiek Arnhemse verleden – ons historische en culturele erfgoed – maar ook hoe dit vertaald kan worden naar een verhaal over het verleden, voor nu en richting de toekomst. Nog niet alle collecties van Museum Arnhem en haar voorgangers, waaronder het ‘Arnhemsch Museum van Oudheden’, of de archeologische collectie van Gemeentemuseum Arnhem, zijn onderzocht in het kader van dit onderzoek. Het is ook niet duidelijk of er relevante objecten mogelijk vanuit de Buitensociëteit in de gemeentelijke- of museumcollectie zijn terechtgekomen. Verder onderzoek kan ook gaan over kunstwerken uit de twintigste eeuw, zoals schilderijen en affiches, waar mogelijk stereotiepe beelden en/of woorden te vinden zijn. Stereotypen van mensen van kleur behoren tot de koloniale erfenis en ons slavernijverleden. Ondanks de beperkingen toont het rapport zowel de grote (cultuur)historische waarde en relevantie van alleen al de onderzochte collectieonderdelen, alsook de binding tussen de objecten en het koloniale slavernijverleden, voor de collectie van Museum Arnhem, de stad en de inwoners van Arnhem.

Een belangrijke constatering is dat verschillende deelcollecties, zoals het legaat van Alexander Ver Huell, als geheel uit elkaar zijn gehaald. Onderdelen worden gescheiden van elkaar – en uit de context van het geheel – binnen meerdere bewaarplaatsen en buitenhuizen beheerd. De diverse collectiebewaarplaatsen hebben collecties en onderdelen die verbonden zijn met het koloniale en slavernijverleden van Arnhem en kunnen bijdragen aan het herkennen en erkennen van dit verleden en de doorwerkingen ervan. Voor een volledig beeld is bestudering van de verschillende onderdelen en bewaarplaatsen als geheel en in combinatie raadzaam. Een brede en omvattende visie en inventarisatie binnen en tussen het Gelders Archief, de musea en Erfgoedcentrum Rozet is relevant voor zowel inzicht in aantal en typen ‘sporen’, evenals de wijze waarop onderling samengewerkt wordt of kan worden. Het spanningsveld hierbij tussen de organisaties, mede vanuit verschillende taak- en doelstellingen, functie, ambitie en visie, speelt ook een rol. Cruciaal is ook het besef dat Museum Arnhem met haar (geërfde) collecties zelf in een spagaat zit of gedwongen kan worden. De collecties komen voort uit eerdere musea en historische schenkingen, terwijl het huidige Museum Arnhem een museum voor moderne kunst is. Dit heeft invloed op de taakstelling en visie van het museum, aangezien zij ook de verantwoordelijkheid draagt als bewaarplaats voor de historische collectie. Dat bijt soms en in dit licht is ook het LAMO-traject te zien. Verschillende objecten uit de legaten Brantsen en Ver Huell zijn afgestoten, mede doordat deze al lange tijd niet zijn tentoongesteld, dit (waarschijnlijk) niet meer zouden worden en bovenal veel opslagruimte innemen. Dit alles vraagt nadrukkelijk ook om een gemeentelijke visie en daaruit volgend gemeentelijk beleid.

Inclusief erfgoed

Het weer tot leven roepen van een Arnhems stadsmuseum, een museale plek in de openbare ruimte, is daarom een belangrijke aanbeveling die voortkomt uit dit onderzoek én het eerdere onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem*. De bijzondere en – deels letterlijk – rijke geschiedenis van de stad en regio rond Arnhem gaat terug tot de prehistorie en rijkt voorbij vandaag. De geschiedenis, het historische, culturele en sociale erfgoed is grotendeels ontoegankelijk voor het publiek opgeslagen in depots en archieven. Het belang van een zichtbare en toegankelijke presentatie van het Arnhemse verleden, bewustwording en (h)erkennen van doorwerkingen is evident. Een stadsmuseum kan, nadrukkelijk samen met Museum Arnhem, het Gelders Archief en Bibliotheek en Erfgoedcentrum Rozet, een inclusief en divers kenniscentrum van de stad vormen. Hier kan kennis en expertise worden samengebracht vanuit de verschillende organisaties, onderzoekers van buitenaf en vertegenwoordiging uit verschillende ‘stakeholders’, doel- en bevolkingsgroepen samenbrengen, met oog op bewustwording, kennisdeling en educatie. Een toegankelijke ruimte waar specifiek ook historisch erfgoed en kennis breed en in context gepresenteerd worden is daarbij als aanvulling op de bestaande organisaties essentieel. Het Erfgoedcentrum Rozet is in omvang te klein om het grote en brede Arnhemse verhaal als geheel te kunnen tonen. Het is voor de gemeente Arnhem van belang om de samenhang van de verschillende en verspreide historische collecties te zien. Dit geldt nadrukkelijk ook voor Museum Arnhem, dat nog steeds een grote historische (kunst)collectie beheert, maar ook voor de andere bewaarplaatsen waar delen van de historische collecties zijn ondergebracht. Deze bieden en vormen houvast en voeding voor het heden en richting de toekomst. Ook in relatie tot en met hedendaagse kunst(vormen). Ik noem daarbij nadrukkelijk expressievormen als muziek, dans en theater, zoals Farida Nabibaks met haar Reframing HERstory Art Foundation het Gelderse en

Arnhemse koloniale slavernijverleden heeft vertaald naar producties waarbij het verleden, heden, doorwerking, verwerking en heling samenkomen.¹⁰⁵

Vanuit oogpunt van historisch, cultureel en sociaal erfgoed kunnen ook resultaten van archeologisch onderzoek relevant zijn. In het voorliggende onderzoek zijn objecten van de rijke Arnhemse bovenlaag getoond. De bijzondere collecties van de families Ver Huell en Brantsen, gegoede regentenfamilies die hun bezit over meerdere eeuwen en generaties verzameld en bijeengebracht hebben. En een collectie als die van Van Verschuier, die het resultaat is van een verzamelaar van porselein en serviezen. Hoe zat het met andere Arnhemmers, die in de loop der tijd steeds meer en makkelijker toegang kregen tot koloniale waar en bijbehorende (gebruiks)voorwerpen? Hiervan zijn mogelijk sporen te vinden in de archeologische collecties en opgravingsrapporten die de Arnhemse situatie dieper inzichtelijk kunnen maken en duiden.

Voor de gemeente Arnhem is het daarnaast goed te beseffen dat er sprake is – of moet zijn – van ‘Inclusief Erfgoed’. Fysieke en landschappelijke sporen van het (koloniale) verleden, de objecten en locaties die hiermee verbonden zijn, behoren allemaal tot het historische en culturele erfgoed. De doorwerkingen van het verleden en de sporen die mensen meedragen vereisen een inclusieve omgang met dit verleden en de presentatie ervan.

In hoofdstuk 9, over moderne kunst, andere perspectieven en interpretaties, is bewust stilgestaan bij het ‘verdwijnen’ van tentoonstellingen en het ‘verstommen’ van stemmen die zich zojuist hebben kunnen laten horen, zoals die van Urmie Leming (zie p. 43 en speciaal p. 58) en de andere geportretteerden en geïnterviewden in de serie ‘Onze koloniale werkelijkheden’ van Sahar Noor en Milan Schellingerhout. Als aanbeveling aan Museum Arnhem, maar misschien specifiek ook Gemeente Arnhem, vind ik het zinvol en waardevol om deze werken aan te kopen. Niet alleen vanwege het gekantelde perspectief en benadering van het Arnhemse koloniale erfgoed, maar ook uit het oogpunt van inclusie en het kijken naar ons koloniale verleden vanuit meerstemmigheid. De krachtige foto's gecombineerd met de stemmen van Arnhemse nazaten verdienen een vaste plaats in het collectieve Arnhemse verleden. Het is tevens een waardevolle aanvulling op het onderzoeksrapport *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* waar het deels op aanhaakt.

Deze samenhang tussen verleden, heden en toekomst, geschiedenis, erfgoed en inclusieve presentatie is belangrijk om voortdurend voor ogen te houden. Kennis van het verleden helpt het heden beter te begrijpen. Bewustwording en bewustzijn van de verschillende manieren waarop het verleden doorwerkt naar het heden en de richting naar de toekomst mede bepaalt, vraagt om beleid dat erop gericht is om het erfgoed van Arnhem, in relatie tot het koloniale en slavernijverleden, vanuit verschillende bronnen en kanten te benaderen en voor het publiek beschikbaar te maken en te (be)houden.

Aschwin Drost, 17 februari 2025

¹⁰⁵ Voor Farida Nabibaks en de producties *Schitterende Schaduw* en *Kleur Bekennen* zie: <https://www.reframing-herstory-art-foundation.nl/>.

Literatuurlijst

(Dit betreft slechts een selectie, relevant voor dit onderzoek. Zie voor verdere literatuur onder meer de artikelen in het Arnhemse onderzoek en de verschillende hieronder vermelde werken).

Koloniale slavernijgeschiedenis en onderzoeken (Nederland)

- Rosemary Allen, Esther Captain, Matthias van Rossum en Urwin Vyent (red.), *Staat & Slavernij. Het koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023): <https://open.overheid.nl/documenten/470dc859-6cb7-4df5-b448-13985dec31bb/file>.
- Rosemary Allen, Esther Captain, Matthias van Rossum en Urwin Vyent (red.), *Het koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen. Kennisagenda 2025-2035* (Amsterdam 2025): <https://www.staatenslavernij.nl/assets/files/pu-kitlv-kennisagenda-slavernijverleden-nl-def2.pdf>.
- Barryl Biekman, Esther Captain, Wouter van Gent e.a., *Doorwerkingen van slavernijverleden Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden* (Den Haag 2023).
- Reggie Baay, *Daar werd wat gruwelijks verricht. Slavernij in Nederlands-Indië* (Amsterdam 2015).
- Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020).
- Femme Gaastra, *De geschiedenis van de VOC* (2009).
- Henk den Heijer, *Geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2013).
- Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben (red.), *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021).
- Matthias van Rossum, *Kleurrijke tragiek. De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC* (Hilversum 2015).
- Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020).

Arnhems koloniaal verleden / families

- Jan Bervoets, *Alexander Ver Huell (1822-1897). Een levensbeschrijving* (Zutphen 1992).
- Aschwin Drost, Barbara Esseboom, Else Gootjes, Camilla de Koning, Ineke Mok, Dineke Stam en Jan de Vries, *Sporen van slavernijverleden in Arnhem* (Arnhem 2024): <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2024/03/Sporen-van-Slavernijverleden-Arnhem-PDF-versie-1.pdf>.
- Chris F. van Fraassen en Pieter Jan Klapwijk, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819* (Zutphen 2008).
- Johan Carel Bierens de Haan en Rudi Ekkart (eindredactie), *Gelderse Gezichten. Drie eeuwen portretkunst in Gelderland, 1550-1850* (Zwolle 2002).
- Bert Koene, *De mensen van Vossenburg en Wayampibo. Twee Surinaamse plantages in de slaventijd* (Hilversum 2019).
- Q.M.R. Ver Huell, 'Mijne eerste Zeereis', (1842) uitgeven door de Linsschoten Vereniging: : H.J. Graaf, *De Reis van Z.M. "De Vlieg", Commandant Willem Kreekel, naar Brazilië. Deel II* (Den Haag 1976).

- Dineke Stam, Ineke Mok, Aschwin Drost, Barbara Esseboom, Else Gootjes e.a., *Sporen van slavernijverleden in Gelderland* (Arnhem 2023): <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2023/09/Sporen-Slavernijverledenherzien-september-2023.pdf>.
- Hans Straver, Q.M.R. Ver Huell. *Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel* (Hilversum 2013).
- Hans Straver, *Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklink in Indonesië* (Hilversum 2018). Hoofdstuk 3, 'Een historie van Saparua', pp. 133-228.

Slavernij, collecties en (re)presentaties

- Stephen Hartog, *Pronken met Oosters porselein* (Zwolle en Arnhem 1990).
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), *wankele sokkels omstreden monumenten in de openbare ruimte* (Amsterdam 2023): <https://knaaw.nl/publicaties/wankele-sokkels-omstreden-monumenten-de-openbare-ruimte>.
- Wayne Modest en Robin Lelijveld (red), *Words Matter – Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector* (Work in Progress 1, 2018): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/wordsmatter_nederlands.
- Wayne Modest, Robin Lelijveld en Ninja Rijnks-Kleikamp (red), *Herzamelen en Herbestemmen. Waarderen van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen* (Work in Progress 2, Amsterdam 2020): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/herzamelen_herbestemmen_onlineversie_nl_07_def.
- Ineke Mok en Dineke Stam, *Verborgen in het volle zicht. Plan van aanpak voor de pilot Slavernij in de collectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed* (Amsterdam 2018).
- Jona Mooren, Klaas Stutje en Frank van Vree, *Clues. Research into provenance history and significance of cultural objects and collections acquired in colonial situations. Final report Pilot Provenance, research on objects of the colonial era* (Amsterdam 2022): <https://www.rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/herkomstonderzoek-koloniale-collecties>.
- Hanna Pennock en Simone Vermaat (red.), *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie. Een handreiking* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2021): <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2021/01/01/handreiking-onderzoek-naar-sporen-van-slavernij-en-het-koloniale-verleden-in-de-collectieregistratie>.
- Jacobien Rensing-Wolfert, Hans Rensing en Kristin Duysters, *Arnhemse faience (1759-ca. 1770). Een Europees avontuur* (Zwolle 2008).
- Eliza Steinbock en Hester Dibbits (red), *De kritische bezoeker. Erfgoedpraktijken in verandering* (Work in Progress 3, Amsterdam 2023): https://issuu.com/tropenmuseum/docs/wip_3_the_critical_visitor_binnenwerk_nl_def.
- Alex van Stipriaan, Waldo Heilbron, Aspha Bijnaar en Valika Smeulders, *Op zoek naar de stilte. Sporen van het slavernijverleden in Nederland* (Leiden 2007).